

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

רביעאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקחלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת בלק

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ב לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתנו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף קטע מתוך ספר
"שנות חיים" (כת"י) של רבינו שליט"א בענייני אריכות
ימים

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת בלק

מפתח העניינים

כל אישיות בתורה באה ללמוד אותנו מוסר השכל / מי שאינו מתלמידיו של אברהם, בהכרח הוא מתלמידיו של בלעם / התלמידים מעידים על רבם כשם שהפרי מעיד על האילן / אדם צריך לנצל את הכוחות שקיבל לתועלת ולעבודת ה' / אדם יכול לנצל ולהפוך כל פעולה וכל מעשה שלו למעשה מצוה / עין טובה - שאין לו לאדם קנאה על חבירו / רוח נמוכה - עניו ושפל ברך / נפש שפלה - שמשפיל האדם עצמו בין אנשים ומעורב בהן ואינו גס רוח / מדיבוריו של האדם ניכרת מהותו ופנימיותו / עין טובה - הסתפקות האדם בחלקו / בעיני הגשמיים על האדם להסתפק במועט ובעיני הרוחניים עליו לשאוף ליותר / עין רעה - החריצות לקנות המזון / אי אפשר לחיות כמו גוי ולמות כמו יהודי / ההתבוננות באהבת ה' יתברך לעם ישראל

מפתח חידושי תורה

- א. בענין לו יש חרב בידי..... כא
ב. בענין ויקר אלהים אל בלעם..... כא
ג. בענין מי מונה עפר יעקב..... כג
ד. בענין תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו..... כד

מפתח מערכות

- כח דבר הגורם למזון.....
ל דבר הגורם למזון.....

מפתח חידושי סוגיות

- לב בענין אבא בר מרתא.....

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

כל אישיות בתורה באה ללמד אותנו מוסר השכל

בעזרת ה' יתברך נראה לעיין ולהתבונן בכמה ענינים שבפרשת השבוע, פרשת בלק.

בפרשה אנחנו מכירים שני אנשים "יקרים" ו"דמויות הוד" במרכאות, ואנחנו צריכים להפיק וללמוד מהם הרבה לקח ומוסר. הרבה הרבה יש לנו ללמוד מהאישיות הזו של בלעם הרשע, מגדולי שונאי ישראל ואפשר הגדול שבהם, הטמא המשוקץ והמתועב בשמים ובארץ וכו', וזה עוד בגדר 'מקצת שבחו'.

כשאדם שומע שהוא צריך ללמוד משהו מבלעם, הוא מתפלל. 'מה אני קשור לבלעם?!' אולי חבר שלי פלוני קשור לבלעם, אבל מה אתה רוצה ממני?!... אבל כבר כתב רבי לייב סטוצ'ינר זצ"ל בספרו אור יהל, שכל האנשים הנזכרים במקראות באים ללמד לקח ומוסר את כולנו, בגדר 'דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא על עצמו לבד יצא ללמד, אלא על הכלל כולו יצא ללמד'. אם התורה מציירת לנו את האישיות של בלעם ומספרת לנו עליה, בהכרח שזה בא ללמד גם אותנו.

והיה אומר רבי לייב, למה הדבר דומה, לאחד שבאו אליו וסיפרו לו שחכמי הפתולוגיה - הגנבים הגדולים ושוודי האברים כידוע - גילו שהמעיים שיש באדם הם באורך שש עשרה מטר. באמת זה נכון, אבל אותו אחד מתפלל: "שש עשרה מטר?! אולי כך זה היה אצל אותו אחד שבדקו אותו, אבל אין מצב שזה ככה גם אצלי"... ובאמת כל בר דעת יודע שאין חילוק בין אדם לאדם, ולא שייך לומר "כך זה רק אצל פלוני", כיון שהקב"ה ברא את כל הברואים במידה שווה, ואורך המעיים שווה אצל כולם. כך, אמר רבי לייב, הוא גם בענין הזה של האנשים המוזכרים בתורה. כשאנחנו רואים את בלעם הרשע אל לנו לומר "טוב, זה בלעם, מה זה קשור אלי?! - כי המידות האלו שהיו בבלעם הם מידות שיש בכלם, ואנחנו צריכים הרבה להתבונן במהותו ואישיותו, ולהפיק לקח ומוסר עבורנו.

מי שאינו מתלמידיו של אברהם, בחכמה הוא מתלמידיו של בלעם

התנא באבות (פ"ה, יט) אומר, כל מי שיש בו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע. והגאון רבי אברהם סבע ז"ל ממגורשי קסטיליא לפני למעלה מחמש מאות שנה, לימדנו בספרו צרור המור על התורה, (במדבר כ"ב ל"א ע"ש) כי כל באי העולם כולו ללא יוצא מן הכלל, נחלקים לשנים. או שהם מתלמידיו של אברהם אבינו, או שהם מתלמידיו של בלעם הרשע. הדברים האלו דברים נוראים! אדם היה יכול לחשוב שאם אמנם הוא לא בגדר תלמידיו של אברהם אבינו, מכל מקום הוא גם לא מתלמידיו של בלעם אלא משהו באמצע, או אולי יש בו גם מאברהם אבינו וגם מבלעם, אבל מדבריו של רבי אברהם סבע מבואר שאין דבר כזה. אם אדם נמצא

בגדר של תלמידי אברהם אבינו מה טוב ומה נעים, אשריו ואשרי חלקו, אבל אם הוא לא נמצא בגדר הזה, בהכרח שהוא נמצא בגדר השני, והוא מתלמידיו של בלעם הרשע.

ומדוע זה כך?! מפני שאין פשרות בעיני הרוחניות. 'וסרתם ועבדתם אלהים אחרים' (דברים יא, טז), דרשו רבותינו בספרי, אם אדם סר מן התורה, 'ועבדתם אלהים אחרים', מיד הוא נדבק בעבודה זרה. אם אדם מחובר לתורה, הרי הוא מחובר לבורא וכמו שאמרו רבותינו בזהר הקדוש (ח"ג כא) 'מאן דקריב לאורייתא קריב ליה קודשא בריך הוא בהדיה', אבל אם אדם לא קשור אל התורה אז ... רח"ל, כי אין מציאות כזו שיהיה גם רחוק מתורה וגם לא קשור לעבודה זרה ושאר מרעין בישין, ובהכרח ידרדר ויבוא לידי "ועבדתם אלהים אחרים".

אם אתה מתלמידיו של אברהם אבינו אשריך, והתנא מבטיח לך הבטחות עצומות, "תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא", אבל אם אדם לא זוכה להיות מתלמידיו של אברהם, בהכרח שהוא שייך למחנה השני, מתלמידיו של בלעם הרשע.

התלמידים מעידים על רבם כשם שהפרי מעיד על האילן

המפרשים עמדו על השאלה, למה אומר התנא "כל מי שיש בו משלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, ומי שיש בו שלשה דברים אחרים הוא מתלמידיו של בלעם"? למה לדבר על התלמידים של אברהם או להבדיל בלעם?! לכאורה היה צריך התנא לומר אלו ואלו הם מדותיו של אברהם אבינו, ואלו ואלו הם מדותיו של בלעם. למה מודגשים כאן התלמידים?!

אמרו המפרשים, בלעם עם כל הגנות שלו ועם כל התועבות שלו, החסרונות והליקויים, למרות זאת כלפי חוץ הוא הציג את עצמו כצדיק יסוד עולם. אם היית מסתכל עליו במבט חיצוני לא היית רואה בו שום דבר מרוח גבוהה, לא היית מוצא בו כלום מתאוות הממון, מהקנאה ומשאר התאוות הרעות. איפה היית יכול למצוא את המידות הרעות של בלעם?! - בתלמידים שלו. אמנם בלעם הציג את עצמו כקדוש עליון, והוא אף מתפאר בזה ואומר "נאום שומע אמרי אל" (במדבר כד, ד) כאילו היה מלאך, אבל בבית המדרש שלו ובאלו היוצאים מכוחו, שם היו ניכרות המידות הרעות של בלעם.

זה כלל גדול בתורה, שהפרי מעיד על האילן. מהתלמידים של האדם ומאלו שמחוברים אליו, מהם אתה יכול ללמוד על מהותו של האדם עצמו. ולכן מדגיש התנא את ענין התלמידים, כי רק מתלמידיו של בלעם יכלת ללמוד עליו שהוא רשע.

אדם צריך לנצל את הכוחות שקיבל לתועלת ולעבודת ה'

ואכן, רבותינו התבוננו ולמדו הרבה מוסרים מבלעם הרשע. רבי חיים שמואלביץ זצ"ל בספר המאמרים שלו (שיחות מוסר תשל"א עמוד צ') כותב שצריכים אנחנו להתבונן בדבר מפליא

שנמצא אצל בלעם, שמצד אחד הוא אומר שהוא יודע דעת עליון, ומצד שני תבוא האתון ותעיד על רוע מעלליו. מצד אחד בלעם יודע את דעת קונו, ורבותינו (במדבר רבה יד, כ) הפליגו ודרשו "לא קם נביא עוד בישראל כמשה", בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם, ומי הוא? - זה בלעם, אבל מצד שני אנחנו רואים עד איפה הגיע בלעם ועד היכן ירד רח"ל. אנחנו רואים איך מתרוצצים בתוכו ניגודים מקצה לקצה. וכפי שאמרנו, לא ללמוד על עצמו יצא אלא על הכלל כולו בא ללמד, ללמדנו שיכול להיות מצב באדם שיהיו בו סתירות, מהלכים שונים והתנהגויות שונות.

אין כל סתירה, אומר רבי חיים שמואלביץ, בהתנהגות הפכפכה שכזו. **הכל יתכן בלב הנפתל והעקוב שיש באדם**. יכולים להיות באדם כל הכוחות האלו ביחד, ותפקידו של האדם לסלק מעצמו ולעקור את החלק הרע, ולהשאיר רק את החלק הטוב.

ידוע מה שאמרו רבותינו במכילתא (פרשת בשלח), 'ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי הנביא, שהכל הצביעו ואמרו זה אלי ואנוהו'. והשפחה הזו שראתה על הים מה שלא ראה יחזקאל, שואל רבי חיים שמואלביץ, מה יצא ממנה?! - היא נשארה שפחה, ונשארה באותה הדרגה הנמוכה והירודה. ולכאורה, איך זה יתכן?! הרי לא מזמן בזמן קריעת ים סוף היא הצביעה באצבע ואמרה 'זה אלי ואנוהו', ואיך זה שהיא לא התרוממה ושינתה את דרכה?! אלא שלא די במה שמראים לאדם מן השמים מראות אלהים, והשאלה היא מה האדם עושה עם זה.

יחזקאל בן בוזי טרח ויגע ועבד עבודה עצומה בעבודת ה', ולא היה יצרו מתגבר עליו אפילו פעם אחת כמו שכותב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"ז, א) שזהו אחד מתנאי הנביא, ולכן זכה לנבואה. ואם אמנם לא ראה יחזקאל בן בוזי את אותו המראה שראתה השפחה על הים, אבל סוף סוף הוא זכה להיות נביא אלהים, ואילו השפחה נשארה שפחה. **בלעם**, אומר רבי חיים שמואלביץ זצ"ל, היה כאותה השפחה. הוא לא טרח לקנות בעצמו מידות טובות, ולא יגע ועבד לשפר את דרכיו, אלא קיבל את הנבואה כמתנה משמים. ומה הוא עשה עם זה?! - כלום. הוא לא ניצל את זה כדי להתעלות ולהתרומם, ולכן יחד עם זה שהיה נביא ויודע דעת עליון, היו בו גם החלקים הרעים הטבועים בו ושימשו בו בערבוביה, מפני שלא יגע לסלק אותם. ומה היה בסוף?! - איבד את הכל באחריתו, והוא בין אותם הנמנים במסכת סנהדרין (צ). שאין להם חלק לעולם הבא.

פעמים הרבה אדם מקבל סיעתא דשמיא מהקב"ה, אבל השאלה הגדולה היא מה הוא עושה עם זה. בלעם קיבל נבואה, אבל לא עשה איתה כלום כדי לתקן את עצמו.

ובאחד המקומות כותב רבי חיים שמואלביץ הערה יקרה. הנה התורה אומרת על ישמעאל "ויהי אלוהים את הנער... ויהי רובה קשת" (בראשית כא, כ). אנחנו יכולים בכלל לתאר לעצמנו מה זה "ויהי אלוהים את הנער"? הרי זו הברכה הכי גדולה שיכולה להיות לאדם שהקב"ה יהיה אתו, וכעין מה שנאמר אצל יוסף "ויהי ה' את יוסף" (בראשית לט, ב). "ותאוות הצדיקים מן ההצלחות להפק רצון מאת ה' ושיחפוץ בהם", כלשונו המפורסם של רבינו יונה (שערי תשובה שער א' אות מ"ב). והנה ישמעאל זוכה לסיעתא דשמיא הנפלאה הזו, ומה הוא עושה איתה?! **ויהי רובה קשת**. הוא לקח את הסיעתא דשמיא הזו וניצל את כולה להיות צייד טוב ויורה חיצים.

אדם שומע את זה ואומר, 'טוב, זה היה ישמעאל, עם הדומה לחמור, ומה זה נוגע אלי'? - אבל באמת כל אחד ואחד יתבונן וישאל בעצמו מה הוא עושה עם מה שהקב"ה נותן לו. בורא עולם נותן לאדם חיים, וכי חיים זה מלתא זוטרתא?! - ומה אנחנו עושים עם החיים?! הנה אנחנו עכשיו נמצאים בשבוע השני של חודש תמוז, ובעוד חודשיים שלשה כבר באים הימים הנוראים. מה אנחנו מבקשים בהם?! 'זכרנו לחיים', 'כתבנו לחיים', 'למענך אלהים חיים'. בשביל מה אנחנו מבקשים חיים?! הרי גם החיים עצמם הם עזר אלוקי מן השמים, ומה אנחנו עושים עם העזר הזה?! צריכים אנחנו להזהר שלא נהיה כמו ישמעאל שלקח את כל העזר האלוקי שקיבל, והשתמש בו כדי להיות רובה קשת.

אדם יכול לנצל ולחפוף כל פעולה וכל מעשה שלו למעשה מצוה

בשביל מה החיים נתנים לנו?! אך ורק בשביל שנהיה עבדי ה' יתברך ונעשה נחת רוח לפניו. **למענך** אלוהים חיים, זה התפקיד שלנו, ובשביל זה אנחנו מקבלים חיים. והיה רבינו החפץ חיים אומר שמי שיש מוח בקדקדו יכול לפעול שכל חייו יהיו שירה לבורא יתברך וכל פעולה ופעולה שעושה תהיה בגדר מצוה. כי זה הכלל בדינו, שאין מושג של "רשות" בתורה, והכל הוא או בגדר של "מצוה", או בגדר "איסור", כמו שכותב החובת הלבבות (שער הפרישות פרק חמישי) וכמו שלימדו אותנו הקדמונים.

כלומר, יש פעולות שהם מצוה, וכגון בעניי אכילה יש את אכילת הקרבן, ובזמננו שאין קרבנות מכל מקום נותרה לנו מצות אכילה מדאורייתא באכילת מצה בלילה ראשון של פסח או באכילה בלילה ראשון של סוכות, ולדעת כמה ראשונים גם האכילה בשבת היא

שהאתון לא הלכה ולכן בלעם הכה אותה, "ויוחר אף בלעם ויך את האתון במקל, ויפתח ה' את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלוש רגלים... הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מעודך וכיו". הנה פעם אחת בהמה קבלה יכולת לדבר, ומה היא מדברת?! "אנכי". רק על עצמה היא מדברת... אם קיבלת יכולת לדבר, למה לא תדברי איזה דבר ערך?! למה את מדברת רק על עצמך?!...

מצוה מן התורה. כנגד זה יש אכילות של איסור, כגון טבל, ערלה, שקצים ורמשים וכיוצא בזה, ומי שאוכל אכילת איסור, לוקה על כל כזית וכזית. כשאדם אוכל אכילה של מצוה, האכילה הזו מקדשת ומרוממת את האדם, ומאידך כשאוכל חלילה אכילת איסור, אזי להיפך, האכילה הזו מטמטמת את לבו.

ולכאורה, יש סוג נוסף של אכילה - **אכילת רשות**. אדם שיושב בבוקר ואוכל ארוחה, ובארוחה הזו אין תערובת של איסור ואין בזה חשש של טבל או ערלה וכיוצא, מקיים בזה איזו מצוה?! וכי מצאנו מצוה לאכול ארוחת בוקר בט' בתמוז?! זה אינו יום טוב ולכאורה זו אכילה של רשות. כך היה מקום לומר, אבל אומר החובת הלבבות, זה אינו נכון. אין דבר כזה "רשות", ובשמים יסתכלו ויבחנו מה עשה אותו אדם בארוחת הבוקר שלו. אם הוא לקח את האכילה הזו ושעבד אותה לבורא לחיי תורה ומצוות, וכאשר התחזק גופו מכח האכילה הלך ועסק בתורה וקיים מצוות, יטול שכר טוב על כל לגימה ועל כל אכילה. אבל אם חלילה להיפך, מכח האכילה הזו התחזק והלך ועשה מעשים אשר לא יעשו, יענש גם על האכילה עצמה. מדוע?! מפני שהיא שימשה ידא אריכתא לאיסור, והיא זו שסייעה אותו שיהיה לו כח לעשות היפך רצון הבורא.

נמצא, שאין לך "רשות" בתורה. כל פעולות הרשות לכאורה, כאלו שהם ממוצעות ואין בהם לא דבר מצוה ולא דבר איסור, בוחנים בשמים ובודקים מה הפועל היוצא מזה, ולפי זה נקבע אם היתה פעולה זו פעולת מצוה או פעולת איסור. לדוגמא, אדם שישן וקיבל כוחות, ומכח השינה הזו קם והלך לעסוק בתורה, יקבל שכר על כל רגע ורגע שישן, ויקבל שכר על כל נחירה ונחירה... אבל אם מכח השינה הזו הלך ועשה תועבות רח"ל, יענש גם על כל רגע ורגע שישן.

ואם כן, אמר החפץ חיים, נמצא שכל אחד יכול לנצל כל פעולה ופעולה שעושה בימי חייו, שתחשב לו מצוה. ואדעתא דהכי אנחנו מקבלים חיים, כדי שנעשה נחת רוח לפני ה' יתברך, וצריכים אנחנו לדעת לנצל את הסיעתא דשמיא הזו ולא חלילה לבזבז את זה כמו ישמעאל.

ב. והנה לנו חידוש, שלפעמים יש אופנים בהם אדם יכול להיות יששכר וזבולון בחד גברא. ולכאורה, אין זה יתכן?! הרי אנחנו יודעים שיששכר הוא אדם שמקדיש את חייו לעסק התורה, והוא יושב וממית את עצמו באהלה של תורה, ולעומתו יש את חבירו שמתעסק בענייני העולם ומסתחר במסחר, אבל מסייע בידו של יששכר. והכלל בידיו, 'בצל החכמה בצל הכסף' (קהלת ז, יב. ועיין ויקרא רבה כה, ב), שניהם חולקים את שכר תורתו של יששכר בשווה.

אבל אמרו המפרשים (חוסן יהושע מאמר ב' פרק חמישי), אם יש לאדם מח בקדקדו, הוא יודע להיות הן יששכר והן זבולון. כיצד?! - פשוט. אם אדם, למשל, יוצא בבוקר למלאכתו ועובד כמה שעות,

עין טובה - שאין לו אדם קנאה על חברו

ולזה התנא בא ומזהיר אותנו שאנחנו צריכים לקבל את הכוחות ואת הסיעתא דשמיא שקבלנו ולהשתמש בהם לטובה, כמו אברהם אבינו, ולא לבזבז את החיים ואת הסיעתא דשמיא שקבלנו לריק כמו בלעם. עלינו לדעת לאיזה בית מדרש להשתייך. כל שיש בו משלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, עין טובה רוח נמוכה ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו. ומפרש רש"י, 'עין טובה - שאין לו קנאה על חברו וחביב עליו כבוד חברו ככבודו'.

הקנאה היא מדה נוראה, שלא יוצא ממנה דבר. קנאי לא עלתה לו אלא קנאתו. יש אחד שרואה את חברו מצליח, וזה מצער אותו. לבו נצבט בקרבו, 'למה הוא מצליח', 'למה הוא מתעלה', ו'למה אני לא'. האם יוצא לו משהו מזה שהוא מקנא?! לא ולא.

ובפרט אם המקנא מקנא בחבירו על שמצליח ברוחניות יותר ממנו, שעל זה רבינו יונה כותב (שערי תשובה אות ק"ס) דברים נוראים. לפעמים אדם רואה את חבר שלו מתעלה ברוחניות, הוא רואה איך שהוא לומד טוב ובהתמדה, רואה איך שחבר שלו מתפלל תפילה רצינית בכוונה ומעומקא דלבא, וזה מפריע לו וצובט את לבו. אומר רבינו יונה, האיש הזה המקנא בחבירו נקרא שמשתייך לכת משנאי ה'. כשהמקנא הזה קורא קריאת שמע ואומר 'ואהבת את ה' אלהיך' טופחים על פניו ואומרים לו 'אתה מדבר על אהבת ה'?! אתה אינך אלא שונא ה'! ומדוע?! כי מה אכפת לך שחבר שלך מצליח יותר ממך ברוחניות?! הלא כל תפקידנו הוא לעשות נחת רוח להקב"ה, ו'מיני ומינך יתקלם עי'לאה' (סוטה מ.), המטרה שלנו שיהיה יותר ויותר כבוד שמים, ומה בכך שמישהו אחר מתעלה יותר ברוחניות?! אדרבה, אתה צריך לעודד אותו, לחזק אותו ולסייע אותו בהתעלותו.

ואם אדם נלכד בקנאה ובלבו קשה לו שהחבר שלו שמצליח ברוחניות יותר ממנו, הפועל היוצא מזה שתמיד הוא ינסה להשפיל אותו ולדבר עליו רעות, ואין לתאר ולשער עד היכן יגיעו הפירות מקנאתו הרעה. הוא יאמר לחבריו, 'אתם חושבים שהוא כזה מוצלח?!

ואחרי הצהרים קובע לעצמו לימוד תורה בבית מדרש במשך כמה שעות, הרי נמצא שהאדם הזה הוא יששכר וזבולון גם יחד. בבוקר הוא זבולון ובעהרים הוא יששכר, והוא מפרנס על ידי עבודתו בבוקר את עצמו שעוסק בתורה אחר הצהרים.

הוא שאמרנו, שכל פעולה ופעולה אפשר שאדם יקדש אותה וירומם אותה ויעשה איתה נחת רוח לבורא, ולכן אם זה שהולך ועובד בשעות הבוקר מכון לדעה נכונה, הרי הוא בגדר זבולון התומך ביששכר וחולק עמו את השכר.

אני מכיר אותו מקרוב והוא לא כזה', וכך הקנאה תהיה שורש פורה ראש ולענה ותביא אותו לידי כמה וכמה דברים רעים.

ואמרו המפרשים ששורש הקנאה היא מכפירה, כאשר נראה לו לאדם שחבירו לוקח ממנו את מה שמגיע לו. הוא מתפלא 'איך זה שחבר שלי כזה עשיר?! הרי זה שייך לי, ואני זה שאמור לקבל את כל העושר הזה'. ומי שמקנא בחבירו וחסר לו בעין הטובה, הרי זה נכנס ומשתייך לבית המדרש של בלעם.

מי הוא זה תלמידו של אברהם?! רק מי שיש בו עין טובה, שאין לו קנאה על חבירו, ואדרבה ואדרבה, 'חביב עליו כבוד חבירו ככבודו'. כשהוא רואה שמכבדים את חבר שלו, הוא לא מצטער 'למה לא מכבדים גם אותי', אלא שש ושמח בכבוד חבירו. וכך מצאנו שאמר הקב"ה למשה רבינו על אהרן הכהן, שבשעה שהוא יראה אותך שנבחרת להיות הגואל של ישראל ממצרים, אף על פי שהוא גדול ממך בשנים, הוא לא יקנא בך אלא אדרבה, 'וראך - ושמח בלבבו' (שמות ד, יד), הוא ישמח בכך שהתעלית ונבחרת להיות מנהיגם של ישראל.

רוח נמוכה - עניו ושפל ברך

זהו הדבר הראשון, עין טובה. והדבר השני הוא 'רוח נמוכה', וכלשון רש"י 'עניו ושפל ברך'. במידת הענווה מצאנו משהו מיוחד, כי בכל המידות צריך האדם ללכת ב'שביל הזהב' כלשון העולם, בנתיב האמצעי, כמו שאומר הרמב"ם (הלכות דעות פ"ב, ב). כגון, יש אחד שהוא קמצן גדול ואי אפשר להוציא ממנו פרוטה אחת, ואם הצלחת להוציא ממנו איזו פרוטה, אסור לך ליהנות ממנה. מדוע?! כי קיימא לן (תענית כד:) אין נהנין ממעשה ניסים... יש אחד שהוא ההיפך הגמור, בזבזן נורא והיד שלו היא כמו מסננת... הוא פזרן עצום, וכל פרוטה שנכנסת לכף ידו בתוך כמה שניות כבר נעלמת ואיננה. לאן הולך הכסף?! לא רק לדברים שיש בהם צורך, אלא סתם כך, הוא לא יודע לשמור על כספו ומפזר אותו כל הזמן.

מהי הדרך הראויה?! אומר הרמב"ם, לא זה ולא זה. אל תהיה קמצן ואל תהיה פזרן. מה כן תהיה?! - תקנה בעצמך את מדת הנדיבות. 'מדת הנדיבות' היא המדה הממוצעת, ומי שיש בו את מדת הנדיבות, כשהוא נצרך להוציא כסף הוא מוציא ובשמחה, אבל כשאין צריך להוציא - אינו מוציא. הוא לא מוציא סתם כסף ומבזבז את הכל לריק על דברים שלא יועילו ולא יצילו.

וכך בכל המידות כולם, תמיד אדם צריך להיות בגדר האמצעי. יוצאת מכלל כל המידות היא מדת הענווה, שבה אדם צריך להוסיף כפיפה על כפיפתו ועליו להתרחק מן הגאווה עד הקצה האחרון (רמב"ם שם ה"ג). ולכן אומר כאן רש"י לשון כפולה, וכך לשון רבותינו במקומות הרבה, "**עניו ושפל ברך**", כי צריך העניו להוסיף ענווה על ענוותו. וכך מצאנו

שאמרה התורה (במדבר יב, ג) על משה רבינו 'והאיש משה עניו מאד'. משה לא היה רק עניו, אלא היה עניו מאד. ולכן אומר התנא במסכת אבות (ד, ד) 'מאד מאד הוי שפל רוח'. למה אומר התנא פעמיים 'מאד מאד'? למה לא הסתפק בפעם אחת ואמר 'מאד הוי שפל רוח'?! אלא ללמדנו בא, שבמידה הזו של הענווה לא מספיק שהאדם יעמוד באמצע, אלא צריך הוא להיות 'מאד מאד שפל רוח' ועליו להתרחק מן הגאווה עד קצה האחרון.

וזו מדתו של אברהם אבינו שאומר על עצמו 'ואנכי עפר ואפר' (בראשית יח, כז). ומי שיש בו את המידה הזו נכנס בגדר תלמידיו של אברהם אבינו, ומי שאין בו את זה, הרי הוא ממילא ובהכרח שייך למחנה השני, וכמו שהבאנו מספר צרור המור.

נפש שפלה - שמשפיל האדם עצמו בין אנשים ומעורב בהן ואינו גס רוח

המדה השלישית שיש בתלמידיו של אברהם אבינו היא 'נפש שפלה'. מפרש רש"י, מהי נפש שפלה?! 'שמשפיל עצמו בין אנשים ומעורב בהן ואינו גס רוח'. יש לאדם הזה מעלות, יש בו חכמה ויש בו תורה, אבל למרות זאת הוא לא מראה את זה בחוץ, לא מתייחר במה שיש בו ולא דורש שיכבדו אותו בעבור זה, אלא מעורב בין הבריות כאיש בין אנשים.

מדיבוריו של האדם ניכרת מהותו ופנימיותו

ולעומת זה בלעם הרשע היתה בו 'עין רעה', כמו שכתוב 'וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו', וזה הפריע לו. בלעם רואה את ישראל שוכן לשבטיו, והכוונה היא שאין פתח אהלו של זה מכוון כנגד פתח אהל חבירו כמו שדרשו רבותינו (בבא בתרא ס.), וכשבלעם רואה שיש בידי ישראל את המדה הזו של הצניעות ואת המעלה הזו, זה מציק לו. הוא לא יכול לשאת את זה ורוצה לקלל.

'רוח גבוהה', כמו שאנחנו רואים שאומר בלעם 'מאן ה' לתתי להלוך עמכם'. בלעם טוען, מה זה שבלק שולח אלי כאלו שרים קטנים כמוכם?! אני צריך שיבואו אלי שרים גדולים ונכבדים מכם, אבל אתכם אני לא הולך בשום פנים ואופן, כיון שאין זה לכבודי שאלך אתכם. ו'נפש רחבה' היכן מצאנו?! 'אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב' ובלק הרי לא גר בבית בגודל לול של תרנגולין... נתאר לעצמנו מהו הגודל של בית מלך, וכל זה לא מספיק לבלעם והוא אומר 'אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב'.

כשבלעם מדבר על כסף וזהב, זה מעיד על מהותו ועל אופיו, ומזה אנחנו מבינים שזו היא מדתו ומדת תלמידיו. מדוע?! כי הדיבורים מעידים על מהותו של אדם. 'חכם מה הוא - אומר', על ידי האמירה ועל ידי הדיבור של האדם ניכרת חכמתו.

ובזה אנחנו יכולים להבין מה שמצאנו במשנה הידועה במסכת אבות (ו, ט). שם מספר התנא רבי יוסי בן קסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד, נתן לי שלום והחזרתי לו שלום. אמר לי, רבי, מהיכן אתה?! אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי, רבי, שמא רצונך לדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות?! אמרתי לו בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה.

ולכאורה צריך להבין, מנין לו לרבי יוסי בן קסמא שהעיר שאותו אדם מזמין אותו אליה היא לא עיר של חכמים וסופרים?! איך זה שמיד רבי יוסי בן קסמא אומר לו "לעולם איני דר אלא במקום תורה", הלא אולי גם אותה העיר אליה הוא מזמין היא עיר של תורה?! אלא, שמדיבוריו של אותו אדם עצמו הבין את זה רבי יוסי בן קסמא. מה היה הדיבור הראשון של אותו אדם?! "רבי, אתה רוצה כסף?!... רבי אתה רוצה זהב, אבנים טובות ומרגליות?!... כאן הבין רבי יוסי בן קסמא מנין מגיע האיש הזה. אם היה האיש הזה מגיע אליו ופותח את דבריו בקושיא של הרשב"א או בחקירה של הגאון רבי עקיבא איגר, היה מקום לדון מה היא העיר הזו שהוא מתגורר בה. אבל כשהדיבור הראשון של האיש הזה הוא בכסף וזהב, ב'אלף אלפי דינרי זהב', אומר לו רבי יוסי, חביבי, אני כבר יודע מהיכן אתה. אתה לא מגיע ממקום של תורה, ולשם אני לא באי, וכמאמר רבותינו ז"ל במדרש (שיר השירים רבה פ"א ס"ז) פומיה מחכים עליו, פומה מורה עליו ע"ש

עין טובה - הסתפקות האדם בחלקו

אלו הם שלשת המידות שיש בתלמידיו של אברהם אבינו ובתלמידיו של בלעם הרשע, כפי מה שמפרש רש"י. הרמב"ם מוסיף קצת על הדברים האלו, ונראה מדבריו.

עין טובה, המדה הראשונה שיש בתלמידיו של אברהם אבינו, אומר הרמב"ם, **כבר ביארנו פעמים רבות שענין עין טובה הוא ההסתפקות**. מהי ההסתפקות?! - השמחה בחלקו. הרבה פעמים יש לאדם כל טוב סלה והיה מן הראוי שיודה הרבה לבורא על מה שנתן לו,

ג. ולכן צריכים אנחנו לחנך ולהרגיל את הפה שלנו שיהיה מדבר בשבח הבורא, ברוממות התורה ורוממות חכמי ישראל. הדיבור ישפיע על הלב, וכמו שנאמר בפסוק (דברים ל, יד) "בפיך ובלבבך לעשותו", ואמר רבינו המשגיח זצ"ל, אם יהיה "בפיך", אם תדבר דברים נכונים, אזי יש לפה שלך כח להשפיע ש"בלבבך לעשותו", הוא ישפיע על הלב ויביא את האדם לעשיה נכונה.

כשאדם ידבר על מעלת התורה הקדושה ועל רבותינו הקדושים, אין ספק שזה ישפיע על פנימיותו ויביא אותו לעסוק התורה. אבל כשאדם חלילה מדבר דברים שאינם הגונים, אזי הדיבורים האלו ישפיעו עליו. וגם מהדיבורים האלו שאדם יהיה מדבר יהיה ניכר מהותו וטבעו, וכמו שראינו אצל בלעם.

אבל האדם חי עם תחושה של חסרון. הוא אומר כל הזמן "אין לי מספיק", "חבל שאין לי את זה ואת זה", וכיוצא. ולפעמים אדם יכול לעבור שבועים ושבועים שנה של חיים בתחושת חסרון, כשתמיד הוא מרגיש שאין לו.

אלו יסורים אלו! אף פעם אין לו את שלוות הנפש, ותמיד הוא מרגיש שחסר לו וחסר לו. ובאמת גם אם הוא ישיג עוד מענייני העולם הזה הוא לא יבוא על סיפוקו וימשיך לחיות בתחושה התמידית הזו שחסר לו עוד ועוד. כי העולם הזה דומה למי ששותה מים מלוחים, נדמה לו שמרווה אבל באמת נעשה צמא יותר, כמו שלימד אותנו רבינו הגר"א ז"ל באגרתו.

אדם נמצא בשמש ביום חם במיוחד, ולא באים מים לפיו יום שלם. אי אפשר לתאר בכלל את הצמאון שיש לו. והנה, מגישים לפניו כוס מים. המים האלו לא מים רגילים אלא מים מלוחים, אבל אותו אדם שום דבר לא מעניין, והוא שותה את הכוס בלגימה אחת. בשניה הראשונה כשהוא לוגם את המים עובר הצמאון, אבל אחרי זמן מה הצמאון יתגבר כפלים. כך הוא גם בענייני העולם הזה. אדם אומר: "רק את זה אני צריך ואחרי זה אהיה רגוע", אבל זה לא נכון. אמנם תמיד אכין ורקין מיעוטין (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה), אבל בקנייני העולם הזה כשאדם אומר "רק את זה" ו"רק את זה", הרי אלו ריבויים... אחרי שהוא ישיג את מה שהוא רוצה הוא יהיה צמא יותר וירצה עוד דבר ועוד דבר, ותמיד יהיו חיייו חיים מלאי סבל על מה שאין לו ומה שאין ברשותו.

בענייני הגשמיזם על האדם להסתפק במועט ובענייני הרוחניות עליו לשאוף ליותר

וזו המידה הראשונה של תלמידי אברהם אבינו, "עין טובה", כי על האדם להיות תמיד שמח בחלקו. ומי שיש בו את המדה הזו של ההסתפקות והשמחה במה שיש לו, כבר זוכה לדברים הרבה. ורמזו רבותינו ז"ל, 'בשמים ממעל ועל הארץ מתחת', בענייני שמים, ענייני הרוחניות, אזי "ממעל", תהיה שואף להשיג כמה שיותר. אבל בדברים ארציים וגשמיים!?! - "מתחת", תשמח במה שיש לך ואל תחפש ואל תצפה ליותר, (ועיין לגאון חיד"א ז"ל בספרו לב דוד פרק כ"ה ע"ש).

וזו היפך מנהג בשר ודם שהופכים את הקערה על פיה ובענייני הגשמיזם והעולם הזה תמיד מסתכלים על אחרים ואומרים "בוא ותשווה מה יש לי ומה יש לפלוני. אני גר בדירה קטנה שבקטנות, רק עם חמשה וחצי חדרים... וההוא יש לו שלוש קומות", "תראה את הרכב שלי, משנת תשעים ושתים, ושל חבר שלי משנת מאה ושלוש"... וכך תמיד הוא משווה את עצמו לחברים שלו ורואה את עצמו כאילו הוא חסר וגרוע. ובאמת, למה לא תשווה את עצמך למי שנמוך ממך ואין לו את מה שיש לך?! הלא לך יש דירה, נכון?! תשמח! יש הרבה שגם את זה אין להם והם גרים בשכירות ומטולטלים ממקום למקום, וגם אלו שיש להם דירות לפעמים אלו הם דירות הפתוחות מארבע רוחות, נכנס בהם גשם קור

וחום. ולא די בזה שתשמח במה שיש לך, אלא עליך גם להודות על מה שקיבלת, שהרי אתה יודע היטב בסתר לבך שלפי מעשיך לא היית ראוי לקבל מה שקבלת, ואילו היו דנים אותך לפי מה שראוי לך לא היה לך רכב בכלל וספק חמור אם היית מקבל...

ובעניי הרוחניות איך מנהג בשר ודם להסתכל?! מנהג האדם שהוא מסתכל על חבר שלו הנמוך ממנו ואומר, "אשרי ואשרי חלקי. פלוני זה בא לתפילות בבית הכנסת מיום הכיפורים ליום הכיפורים, שהרי בשביל זה מכריזים במוצאי יום כיפור מתי יהיה כל נדרי של שנה הבאה, כדי שידע מתי לבוא... אבל אני?! אני לא מכיפור לכיפור מגיע, אלא משבת לשבת"... ומה עם תפילה בציבור בימות החול?! אולי תסתכל על אלו שמוגיעים לתפילה בבית הכנסת בכל יום ותלמד מהם?! לא. זה לא עלה בכלל על לבו. ואם תשאל אותו מה עם שיעורי תורה וקביעת עתים לתורה, הוא ישיב לך, 'בוודאי, בכל פעם שיש מודעה על יום שכולו תורה' וכתוב שם שגם יהיה **כיבוד קל** ואין צריך לומר כשכתוב שיחולק "כיבוד כבד" אזי אני בין העשרה ראשונים... ובשאר הימים?! אתה לא רואה אותו בכלל. וכשאתה שואל אותו מדוע, הוא עונה לך, 'מה אתה רוצה ממני?! תסתכל על ראובן שלא מגיע בכלל, גם לא אז'. ובאמת בעניי הרוחניות עליך לא להסתכל על הנמוכים ממך ולהתברך בלבבך לאמר 'אשרי ואשרי חלקי כמה אני טוב', אלא אדרבה, עליך להסתכל "ממעל", על אלו הגדולים ממך וללמוד מדרכיהם.

זו המידה הראשונה של תלמידיו של אברהם אבינו, 'עין טובה', כמו שמפרש הרמב"ם שהיא מדת ההסתפקות, השמחה של האדם בחלקו. ומי שקונה בעצמו את המידה הזו של ההסתפקות בחלקו, זוכה לשמחה אמיתית, לאושר ולשלווה. אין בבית קטנות ומריבות כי תמיד יש לו את מה שהוא צריך, והברכה היא מנת חלקו. אבל מי שאין בו את המידה הזו תמיד הוא ילך ויעבוד כמו חמור חמורתיים כדי להשיג עוד ועוד, וכמה שישגי עדיין הוא רגיש שחסר לו ותמיד הוא יהיה ברוגז, כעס ועצב.

עין רעה - החריצות לקנות הממון

המידה השניה של תלמידי אברהם אבינו היא '**נפש שפלה**'. מפרש הרמב"ם, מהי נפש שפלה?! היא הזהירות. ו'רוח נמוכה' היא הענווה היתירה כמו שהתבאר בפרקים מקודם. והשלש שכנגדן, אותן שלשת המידות שהיה לקוי בהם בלעם, **החריצות לקנות הממון** והוא 'עין רעה', וכאן למדנו הגדרה חדשה מהי 'עין רעה', שהיא ההשתדלות המרובה והמאומצת כדי להשיג עוד ולקנות עוד ועוד הבלי הזמן.

והכלל בידינו הוא ש'אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט' (יומא מג.). אומר השל"ה הקדוש (שער האותיות ערך סיפוק, ועוד), הכלל הזה אינו כלל רק בכללי המידות שהתורה נדרשת בהן,

אלא כלל נכון הוא גם לגבי ענין זה של השתדלות בקניני העולם הזה. כשאדם מוסיף ריבוי אחר ריבוי וטורח טרחה יתירה, סופו למעט, הוא יחסר ויאבד את שלוות רוחו וכל אשר לו.

וכבר לימד אותנו המסילת ישרים (פרק כ"א), שמה שכתוב בתורה (בראשית ג, יט) 'בזעת אפך תאכל לחם' אין זו מצוה ממצוותיה של תורה, אלא קללה שהתקלל בה אדם הראשון. יש אחד שטועה וחושב שכמו שיש מצוה לשמור שבת וללמוד תורה, כך יש מצוה נוספת של 'בזעת אפך תאכל לחם', והוא מקיים את ה"מצוה" הזו עם הידורים רבים ושעות נוספות, עד שמגיע למציאות של 'אוכלוסא דמחוזא'. מה זה 'אוכלוסא דמחוזא'?! הגמרא במסכת בבא מציעא (עז). אומרת 'אוכלוסא דמחוזא אי לא עבדי חלשי'. בעיר מחוזא שבבבל, אם היה איזה יומא דפגרא שבו אין האנשים עובדים, היו האנשים שוכבים במיטה, חולים וקודחים מחום. היה מגיע הפרופסור ומאבחן שיש לו לחולה חום ארבעים וחמש מעלות, ושואל את החולה, 'מה קרה לך?!' והחולה היה משיב, 'מה אעשה, היום לא יצאתי לעבודה'...

זו מציאות של אחד שנעשה עבד לחנות שלו ועבד למעשה ידיו. וזה קורה כשאדם מרבה בחריצות לקנות ממון, וכשיש בו את התכונה הזו של 'עין רעה'. ובאמת בוא ותחשוב באמת, נניח ותהיה עשיר גדול, מה יצא לך מכל זה?! מה תקח אתך לבית עולמך מכל זה?! אדם צריך לדעת איך לנצל את הברכה הזו שנקראת חיים, ולא לבזבז את זה לריק ולהיות רובה קשת, כמו שהזכרנו קודם.

ורוב התאוה הוא הנפש הרחבה, ממשיך הרמב"ם, והגאווה הוא הרוח הגבוהה. ושלוש המעלות ההן נתפרסמו לאברהם אבינו ומפני זה, היות והמעלות האלו היו אצל אברהם, יקרא כל מי שימצאו בו אלו המעלות מתלמידיו של אברהם אבינו מפני שמתנהג במידותיו. הגם שאברהם אבינו היה לפני אלפי שנים, מכל מקום אם אנחנו קונים בעצמנו את המהלכים הללו ומתנהגים במידות האלו, אנחנו נכנסים לגדר הזה של "תלמידי אברהם אבינו". ומי שימצאו בו השלש פחיתויות הוא מתלמידיו של בלעם הרשע. וכאן הרמב"ם מאריך איפה מציאנו בפסוקים את המידות הנעלות האלו של אברהם ומאידך את שלשת הפחיתויות הללו של בלעם.

אי אפשר לחיות כמו גוי ולמות כמו יהודי

ובסוף המשנה כתוב, מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע, תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין לעולם הבא שנאמר 'להנחיל אוהבי יש', ואברהם אבינו נקרא בתואר "אברהם אוהבי", ואיצרותיהם אמלא. אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם, בעולם הזה, ויורדין לבאר שחת בעולם הבא שנאמר 'ואתה אלהים תורידם

לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך'. ובגמרא בפרק חלק (סנהדרין קו:) מסופר שמצאו את פנקסו של בלעם הרשע, והיה כתוב עליו שבן שלשים ושלש שנה היה בלעם חגיגרא, בלעם החיגר, כשהרג אותו פנחס. ונמצא שלא הגיע לחצי ימיו, וכמו שכתוב כאן 'לא יחצו ימיהם'.

השאיפה של בלעם היתה 'תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו', מי הם ה'ישרים'?! אלו הם אברהם יצחק ויעקב (עבודה זרה כה). ואמרו המפרשים, כל חייו רצה בלעם לחיות כמו בלעם, עם כל התועבות וכל התאוות, אבל למות הוא רצה למות 'מות ישרים' כמו אבותינו הקדושים, וכמו שראינו בתחילת הדברים, שמצד אחד היה בלעם 'יודע דעת עליון', אבל מצד שני חי כל הזמן עם הסתירה הזו של חייו הגשמיים והארוניים. מי שחושב שיוכל להיות מצב כזה שהוא יחיה כמו גוי אבל כשימות ימות כמו צדיק, ידע נאמנה שהוא כמו בלעם שחשב כך. רק מי שחי את חייו כמו אברהם יצחק ויעקב, זוכה למות ישרים, וזוכה לחיי נצח כמו אבותינו.

האור החיים הקדוש (כמדבר כ"ג י) מביא עדות, שהוא שמע מרשעים שאמרו לו שהם מוכנים לעשות תשובה אמינית מעומק הלב, אבל יש להם תנאי אחד. מה התנאי?! שתכף ומיד אחרי זה ימותו. כיון שלחיות כמו שיהודי צריך לחיות, לחיות במהלך של תשובה ולפרוש מכל התאוות, הם לא יכולים. מדוע?! כיון שהם עבדים ליצרם, והיצר הרע מושל בהם ולא נותן להם מנוח. ואפשר לראות את זה בחוש כאשר אדם עובר ברחוב ליד מזללה, ומיד אוחז אותו בולמוס. אף על פי שאכל לפני שתי דקות סעודה דשינה, למרות זאת כשעכשיו רואה את כל המאכלים מיד הוא מרגיש שהוא מוכרח לאכול, ואינו מסוגל ללכת משם בלי שיטעם. נמצא שמי המלך ומי המושל בו?! - התאוות שלו, הם אלו שמושלות בו.

בספר המאורות הגדולים (דף רכ"ב אות ס"ט) מובא על הסבא מסלבודקא זצ"ל שפעם אחת ירד בתחנת הרכבת, ועבר ליד איטליו. בעל האיטליו תלה מחוץ לחנות נקניקים למיניהם וחתכות בשר מושכות עין ולב, והסבא מסלבודקא ראה את זה והיה נדמה לו שהיה לו איזה נדנוד קל של רצון ומשיכה לאכול משהו מזה. מה עשה הסבא?! קיבל על עצמו בנדר שלא יאכל נקניק במשך עשרים וחמש שנה.

הנדר הזה לא מומלץ גם לנו, כיון שאנחנו נעשה מיד אחרי זה התרת נדרים... אדם צריך להכיר את כוחותיו ולדעת מה הוא מסוגל ומה לא, אבל זאת עלינו לזכור תמיד שאסור לנו להיות עבדים ליצרנו כמו שהיה בלעם. בלעם אמנם רצה למות מות ישרים, אבל לא היה מסוגל להפסיק את תועבותיו ורצה לחיות איך שחי.

ומי שקונה בעצמו את המידות האלו של אברהם אבינו, פורש מהתאוות וחי כמו שצריך לחיות, נוחל את העולם הזה ומקבל את שכרו בעולם הבא. ומפרש רש"י, 'להנחיל אוהבי

יש', הרבה יש בידי להנחיל לאוהבי טובה. להקב"ה לא חסר אוצרות לתת לאוהביו, ומי שהולך בדרכי אברהם אבינו יקבל את שכרו משלם עצום ורב עיין לא ראתה.

זהו המוסר השכל הגדול שלמדנו מהפרשה, שהאור והחושך משמשים באדם בערבוביה וסתירות הרבה יש בנפש האדם, והמלאכה הגדולה המוטלת עלינו היא להיות בוררים את האוכל מתוך הפסולת. וכשאדם הולך מצידי במהלך כזה של הליכה בדרך החיים ופרישה מתאוות, הוא זוכה לעזר אלוקי גדול.

ההתבוננות באהבת ה' יתברך לעם ישראל

פרשת בלק יש בה חידוש גדול. מי מכלל ישראל ידע מכל הסיפור הזה של בלק ובלעם?! - **אף אחד**. עם ישראל שכן בטח במקומו, ולא ידע דבר מכל אותה המזימה שזוממים עליו אלו שני השותפים הרשעים. ובספר הזהר האריכו רבותינו שבלק לא נפל בכוחות הרשע שלו ובכשפים וקסמים מבלעם, אלא שהיה חסר לו את כח הקללה. ועוד אמרו שם רבותינו שהשעה הזו היתה שעת סכנה גדולה לישראל, מפני שכשהתחברו שני השותפים האלו התעורר על ידם הכח של עמלק. לזה אנחנו מוצאים שהאותיות האחרונות של בלעם הם עין ומ"ם, והאותיות האחרונות של בלק הם למ"ד וקו"ף, ובחיבור הזה של שניהם גם יחד נוצר הכח הזה של עמלק.

ומי ידע מכל זה?! **אף לא אחד** מישראל. וזהו שאמרה הגמרא (בבא בתרא יד:): שמישה רבינו כתב את ספרו ואת פרשת בלעם. משה רבינו לא ידע מכל המזימה הזו, אלא שהקב"ה בא וגילה לו, דע לך שהיו שני צוררים, בלק ובלעם, וכך הם תכננו לעשות, כך הם עשו והקריבו קרבנות, ולא עלתה בידם.

מה למדנו מזה? - גודל האהבה שהקב"ה אוהב את ישראל. וצריכים אנו לזכור מה שהפסוק בפרשה אומר (במדבר כג, כא) 'לא הביט אוון ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו'. וכותב רש"י, כי מלבד הפשט הפשוט של הפסוק עוד "הוא נדרש מדרש נאה", ובאמת אין מנהגו ומידתו של רש"י לחלק ציונים "זה מדרש נאה" ו"זה מדרש יפה", אבל כנראה שכאן רש"י לא יכל להתאפק ולכן כתב בוא ותשמע איזה מדרש נאה נדרש על המקרא הזה, 'לא הביט הקב"ה אוון שביעקב' שששהם עוברים על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם, בעוונות שלהם, ו'בעמלם' לשון עבירה שהם עוברים על דתו. 'ה' אלוקיו עמו' אפילו מכניסין וממרים לפניו אינו זו מתוכן, 'ותרועת מלך בו' לשון חיבה ורעות.

מי שמתבונן בדברי רש"י האלו, נגלה לעיניו גודל האהבה שאוהב אותנו הקב"ה, ומזה על האדם לדעת שאסור לו להתייאש. יש אחד שמתייאש ואומר 'אבד סברי בטל סיכויי, אני עשיתי כך וכך, הרבה עוונות עשיתי והרבה עבירות עברתי', והיצר הרע כידוע יש לו

זכרון מדהים, כל רז לא אניס ליה, והוא יכול להזכיר לפני האדם חטאים ועוונות מילדותו ולפעמים אפילו מגלגול שעבר... וכשאדם רואה איזה פנקס יש לו ולפעמים אין זה רק פנקס אלא ספריה שלימה של כרכים הרבה, הוא מתייאש ואומר "אני אבוד". חלילה חלילה שאחד מאתנו יחשוב כך! על הייאוש אנחנו צריכים לקדש מלחמת חרמה, וצריכים אנו לזכור את דברי רש"י האלו שהקב"ה 'לא מביט אוון ביעקב ואינו מדקדק אחריהן', ואפילו אם קורה מה שקורה אינו זו מתוכן ותמיד יש את האופן וההיכר תמצוי לתקן ולהתקרב מחדש.

'חנן' המרבה לסלוח. לא רק פעם אחת, פעמיים או שלוש, אלא בלי גבול. תמיד הקב"ה מצפה שאדם ישוב בתשובה, ואם ישוב - יקבלו, יהיה מי שיהיה ובאיזה מצב שיהיה. ועכשיו בימי חודש תמוז, שזמני תשובה ממשמשים ובאים [וידוע שרבי איצ"ל בלאזר זצ"ל היה אומר שההכנה לימים הנוראים צריכה להתחיל מחודש שבט, כך שאנחנו כבר בפיגור של חצי שנה], על האדם לדעת שתמיד אפשר לתקן. תמיד ידו הקב"ה פשוטה לקבל שבים. ואמנם זה פשיטא שאין זה מתיר שהאדם יהיה עבריין גלגל החשבון הזה, אבל אם כבר עבר מה שעבר ועשה מה שעשה, אל לו להתייאש ולומר שהוא כבר אבוד, כי "לא הביט אוון ביעקב".

וכשאדם יחיה את הידיעה הזו וירגיש את ההרגשה הזו, ממילא זה גם יחייב אותו להיות עבד נאמן להקב"ה. אחד כזה שיתבונן כמה הקב"ה אוהב אותו, ממילא כשהוא יאמר 'נשמת כל חי' בשבת הוא ישמע בו צליל חדש. אם אדם יתבונן ויראה כמה הקב"ה אוהב אותו וכמה הוא נותן לו, זה יביא אותו להודות להקב"ה ולהשיב לו אהבה, וממילא גם להתנהג בדרך הרצויה.

'לא' הביט אוון ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך ב'. 'ותרועת' לשון רעות, חברות וידידות, כי הקב"ה בבחינת חבר לכל אחד ואחד מאתנו באיזו מציאות שיהיה, אך בתנאי שיכוון את עצמו לבורא יתברך. ה' יתברך לא רואה עמל בישראל, אך מהו ישראל!? - ישר-אל. התפקיד שלנו לכוון את עצמנו בקו של הבורא יתברך, לרצות לעשות את רצונו ולעשות נחת רוח לפניו.

ד. ואמרנו בדרך רמז דהיינו שרבותינו אנשי כנסת הגדולה ע"ה קבעו פסוק זה "לא הביט אוון ביעקב וגו' ותרועת מלך ב'" במוסף דראש השנה כאומרים לבורא ית"ש מלכנו אוהבנו עיין רש"י על פסוק זה שח"ו אפילו אנחנו מכעיסין וממרים לפניו אינו זו מתוכנו, כי תרועת מלך בו חיבה ורעות ואהבת עולם אהבתנו, "ויותר ממה שהאדם אוהב את עצמו הקב"ה אוהב אותו, ורוצה רק בטובת עמו ישראל" כלשון הזהב של רבינו החפץ חיים זצ"ל בספרו שמכרת הלשון ח"א (שער הזכירה פ"ב) וכן הוא בספרו שם עולם (ח"א פכ"ג).

ולכן בהפטרה של פרשת השבוע מתווכח אתנו הקב"ה ואומר, 'למען דעת צדקות ה', עליכם לזכור מה שעשיתי עמכם בדור המדבר, כשבשעה שאף אחד מישראל לא ידע ולא העלה על דעתו באיזו סכנה הם נמצאים, הקב"ה הציל את ישראל ולא זעם באותם הימים, כמו שאומר הקב"ה. ומדוע עלינו לזכור את זה ועלינו לדעת את צדקות ה'?! כי כשנדע את זה זה יחייב אותנו להיות עבדי ה' וצירים נאמנים לקוננו כלשון רבינו יונה (שערי תשובה ח"ג אות יט), וזה יחייב אותנו לברוח משלשת השורשים של טומאת בלעם, ולהכנס להיות בגדר תלמידיו של אברהם אבינו שזוכים ונוחלין שני עולמות. ה' יהיה בעזרנו.

חידושי תורה פרשת בלק

א. בענין לו יש חרב בידו

במדבר (כ"ב כ"ח): "ויפתח ה' את פי האתון, ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים, ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי, לו יש חרב בידו כי עתה הרגתיך".

ופירש רש"י ז"ל שם: "לו יש חרב בידו, גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלמה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין".

יהושע (כ"ד ט'): "ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם, ולא אביתי לשמוע לבלעם ויברך ברוך אתכם, ואציל אתכם מידו".

ויש להבין מהו "ואציל אתכם מידו", וכי ההצלה היתה מיד בלעם והלא לא היתה אלא מפיו של בלעם.

נדרים (נ"ז רע"ב): "ישמעאל איש כפר ימא העלה בידו" וכו', **ופירש** הר"ן ז"ל: העלה בידו, העלה שאלה זו בפיו, כדמתרגמינן ובידו רצפה ובפומיה ממלל (ישעיה ר'), וזו לשון הרב המאירי ז"ל קידושין (ה' ב'): "ביאור ידים שאין מוכיחות, פירושו דבור שאינו מבורר כל צרכו ובידו רצפה תרגומו ובפומיה ממלל" ע"ש, וזו לשון רש"י ישעיה שם: "יונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל, לשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון", וזו לשון רש"י ז"ל קידושין (ס"ג ב'): "מהו לסקול על ידו של האב, כלומר על פיו, אם אמר קדשתי את בתי ועדי קידושין אין באין לפנינו וזינתה מהו להחזיק על פיו כדין נערה המאורסה ולסוקלה" ודוק היטב. [ועיין בחיבורי הנכחי לעיל (סימן), ובחיבורי עדות ביעקב ח"א (סימן ס"ח) שהארכתי בראיות בס"ד שמצינו יד והכוונה פה ודיבור וש"נ].

ומבואר דיש יד" והכוונה "פה" כנ"ל, והיינו דאמר קרא דספר יהושע ואציל אתכם "מידו", והכוונה **מפיו** ודוק.

והשתא יש לפרש בסגנון זה גודל הגנות דבלעם הרשע, שהוא אומר לו יש חרב בידו אז היה הורג לבהמה, והרי אכן יש לו חרב "בידו" זה כח הקללה "שבפיו" וזו ידו, ועם כל דא לא יכל לעשות לבהמתו מאומה, ואין לך גנאי מזה, דוק והבן כי קצרתי.

ב. בענין ויקר אלהים אל בלעם

במדבר (כ"ג ד'): "ויקר אלהים אל בלעם, ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח".

ופירש רש"י ז"ל: "ויקר, לשון עראי, לשון גנאי, לשון טומאת קרי, כלומר בקושי ובבזיון, ולא היה נגלה עליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל" ועיין למהר"ל ז"ל בגור אריה שם.

וראיתי בספר הזהר הקדוש שם ח"ג (דר"י ע"א): "כתיב ויקר אלהים אל בלעם, ואמר רבי שמעון, לשון קרי וטומאה, דורונך לאלין אתמסר, ולא ייעול קמאי, רבי אבא אמר ויקר, כמה דאת אמר לפני קרתו מי יעמוד, הוא הוה זמין דבההוא דורון יכיל בהו בישראל, מה כתיב, ויקר אלהים, קריר גרמיה מן דא דהוה חשיב וכו', רבי אלעזר אמר, ויקר, בלעם חשיב דבההוא דורון [ר"ל פר ואיל שהקריב במזבח] ייעול לאבאשא להו לישראל, וקב"ה אעקר ליה מקמיה לההוא דורון, ואעקר ליה לבלעם ממה דהוה חשיב, ואעקר לההוא דרגא, הדא הוא דכתיב ויקר, כמה דאת אמר יקרוה עורבי נחל, אמר ליה, רשע, לית אנת כדאי לאתקשרא בהדאי ולמיעל קמאי, דורונך לכלבי אתמסר".

ומבואר שרבותינו חכמי הזהר הקדוש ע"ה, ביארו בשלשה אופנים מהו ויקר אלהים אל בלעם, רבי שמעון פירש ויקר אלהים לשון קרי וטומאה, וכדפירש רש"י ועיין עוד בספר הזהר הקדוש ח"ב (דקצ"ה רע"ב), ורבי אבא פירש ויקר אלהים מלשון קור וקרירות, ורבי אלעזר פירש ויקר אלהים מלשון עקירה וכנ"ל.

ובס"ד נראה לי שרבי אלעזר פירש תיבת ויקר כמו ויעקר, שמתכונת אות ע' הגרונית להשמט במקראות, כמו שמצינו במקומות הרבה, וכדכתב רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל שמות (י"ב מ"ג) ע"ש, ועיין עירובין (ס"ג א') סר סכינא ושם ברבינו נסים גאון ז"ל ורבינו חננאל ז"ל ודוק.

ואביא בזה דברי הרב פרדס יוסף ויקרא (י"ד מ"א): "את העפר אשר הקצו, כמו אשר הקצו, וכבתחילת פסוק זה ואת הבית יקציע, ואות ע' תשמט לפעמים, ורש"י בראשית (ל' ל"ח) דצה כמו דעצה, ושם (י"ז כ') ולישמעאל תחת ועל ישמעאל, ויהושע (ד' י"ח) נתקן תחת נעתקן, וישעיה (מ"ח א') וממי יהודה תחת וממעי, וירמיה (י"ב ג') התיקם תחת העתיקם, ואיוב (י"ז י"א) נתקן תחת נעתקן, ישעיה (מ"ח א') וממי יהודה תחת וממעי, ודניאל (ד' כ') גודו תחת גודעו" ע"ש, ועיין עוד באריכות בספר תורה תמימה רות (פרק א' אות כ"ח) ואיכה (א' אות ע"ב), ובספרו תוספת ברכה ויקרא (י"ד ב' דף צ"ו), ודברים (כ"ג ג' דף קע"ב), עיין שם שהרבה בדוגמאות המקראות שאות ע' נבלעת ונשמטת.

ובן גם כאן רבי אלעזר מפרש ויקר אלהים שהכוונה ויעקר, והביא ראיה מקרא דמשלי יקרוה עורבי נחל שגם שם הפירוש יעקרוה ערבי נחל, ובזה אני מפרש בס"ד קרא דספר תהלים (מ"ט ח'): "אח לא פדה איש לא יתן לאלהים כפרו, ויקר פדיון נפשם, וחדל לעולם", דהיינו ויעקר פדיון נפשם, ועיין רש"י שם: "מנחם חברו לשון מניעה כמו אוקיר אנוש מפז (ישעיה י"ג) והלכתי עמכם בחמת קרי (ויקרא כ"ו), כלומר וימנע פדיון נפשם", והרד"ק ז"ל פירש: "ויקר פדיון נפשם. כלומר שלא יהיה ולא ימצא, וכן בספר שמואל א' (ג' א'), ודבר ה' היה יקר בימים ההם, כלומר שלא היה נמצא דבר הנבואה", והיינו ויקר ויעקר וימנע ודוק.

ובני היקר רבי עמנואל הי"ו כה כתב לי: ועם האמור יש לפרש הפסוק בספר תהלים (ל"ז כ'): "כי רשעים יאבדו ואויבי ה' כיקר כרים כלו, בעשן כלו", כיקר כמו כיעקר כרים, וכמו שמשמע מהענין שמדבר בעקירה וכליון, ואולי זה גם פירוש הפסוק באיוב (כ"ח י'): "בצורות יאורים בקע, וכל יקר ראתה עינו", והוא מקביל לבקיעת היאורים את הצורים, ורצונו לומר כל דבר נעקר שאיננו כאן, אף על פי כן ראתה עינו דבר נעקר זה, וכדלקמיה ותעלומה יוציא אור ודוק.

ג. בענין מי מנה עפר יעקב

במדבר (כ"ג י'): "מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל".

ותרגם אונקלוס: "מן ייכול לממני דעדקיא דבית יעקב דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא, או חדא מארבע משריתא", ופירש רש"י ז"ל: "מי מנה עפר יעקב וגו', כתרגומו דעדקיא דבית יעקב וכו' מארבע משריתא ארבע דגלים".

ורבינו אליה מזורחי ז"ל שם עמד בדברי אונקלוס וכתב: "עפר יעקב כתרגומו. שתרגום עפר יעקב דעדקיא דבית יעקב דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא. ולא הכנתי דברי המתרגם בזה, שאם כיון לפרש עפר יעקב הבנים הקטנים והדקים שבהם, כמו העפר, למה חזר ואמר "דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא". ואם כיון לפרש "עפר יעקב" כמשמעו, כאילו אמר מי מנה אותם, שנאמר בהם "והיה זרעך כעפר הארץ", למה לא כלל בזה כל ישראל, הגדולים והקטנים של בית יעקב, אבל אמר "דעדקיא דבית יעקב". ועיין למהר"ל ז"ל בגור אריה שם ולגאון רבי דוד פארוו ז"ל במשכיל לדוד שם מה שכתבו ליישב תמיהות הרא"ם ז"ל.

וראיתי לרבינו הט"ז ז"ל בספרו דברי דוד על התורה שם שכתב: "מי מנה עפר יעקב. כתרגומו דעדקיא דבית יעקב או חדא מארבע משריתא דישאל. פירושו של דעדקיא לא ידענא, וברא"ם משמע דפירושו קטנים, וגם הוא לא ידע פירוש הפסוק בזה, דאם דעדקיא פירושו של עפר הנזכר בפסוק, הא כתב אחר כך דאמר עליהון יסגון כעפרא דארעא שזהו פירוש של עפר יעקב, ולפי הנראה דענין זה הוא כמי שאומר כלל חיבור ישראל, ודרך לא זו אף זו קאמר, מי מנה כלל ישראל שהם לא ימנו כעפרא דארעא אלא אף זו דחדא מן ארבעה דגלים גם כן לא ימנו, דכל כך תהיה הברכה".

ויש לי להבין מה שכתב רבינו הט"ז ז"ל שלא ידע פה פירוש עדקיא, שבתרגום אונקלוס שמות (ט"ז י"ד) מבואר ד"עדקין" הוא תרגום של דק ע"ש. ועיין לרבינו בחיי ז"ל שם (פסוק ד'), וכן מבואר עוד בתרגום אונקלוס ויקרא (י"ג ל') ע"ש.

ואכן בתרגום יונתן בן עוזיאל על ספרי הנביאים במקומות הרבה תיבת "קטן" מתרגם "עדק", כמו שתראה לו בישעיה (כ"ב כ"ד), ובירמיה (ט"ז ר'), ויחזקאל (ט"ז ס"א), ועמוס (ד' א'), ועיין שם מיכה (ו' י"א) ע"ש, וכן מתרגם גם בתרגום איוב (ט"ז י"ב, ל' א' מ' י"ב) ועוד. [והמתרגם באיוב מפרש המקראות שם שהדך שכתש והדך וריסק עד דק, כלומר שעשה הכל לחלקים קטנים כאבק דק, והיינו דעק עיין שם ודוק].

ובמסכת סנהדרין (י"א סע"א ורע"ב): "תנו רבנן אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני הגוזלות שלא פירחו, אבל עושין אותן סעד לשנה, כיצד רבי ינאי אומר משום רבן שמעון בן גמליאל מהודעין אנחנו לכון דגוזליא רכיכין ואימריא דערקין" וכו', ופשוט שמה שכתוב "דערקין" הוא שגיאה וטעות הדפוס בקצה אות, וצריך לומר עדקין, וכן הוא בתלמוד כתב יד, ובתוספתא, ובפירוש רבינו חננאל שם, ובספר הערוך השלם (ערך דעדק דק"ח ע"א) ועוד שם (ערך דק דק"ח ע"א) ועוד שם (ערך דק דק"ח ע"ב), וכדכתבו הגר"ב ז"ל בהגהות מסורת

הש"ס שם ובספר דקדוקי סופרים שם, וכן הוא בפירוש רש"י שם שפירש גדיים וטלאין שהן דקין וכו', ומבואר באר היטב דפירוש עדקין היינו דקים וקטנים, ולא ידעתי מדוע רבינו הט"ז ז"ל לא הביא לכל הנ"ל.

שוב בא לידי ספר מתורגמן וראיתי שם (ערך עדק, דק"ז סע"א) שהביא מתרגום יונתן לישעיה (כ"ב כ"ד) על הפסוק מכל כלי הקטן, שתרגם רברביא ועד דעדקיא, וכן מתרגום יונתן יחזקאל (ט"ז ס"א) עם הקטנות ממך, דעדקן מינך ע"ש. ולא הזכיר לשאר המקומות הנ"ל.

דברים אלו דלעיל נדפסו לראשונה בקובץ התורני "אוצרות ירושלים" שנת תשל"ז (גליון ר"ג דף ר"ד), וכאן מהדורה בתרא עם הרבה הוספות בס"ד.

ד. בענין תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו

במדבר (כ"ג י'): "מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו".

ורבותינו ז"ל במסכת עבודה זרה (כ"ה א') אמרו: "הלא היא כתובה על ספר הישר, מאי ספר הישר אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר תמות נפשי מות ישרים", וכך דרשו גם בבראשית רבה (פ"ו ס"ט) עיין שם.

ויש לי להבין דאחר השכוונה בקרא "מות ישרים" דהיינו אברהם יצחק ויעקב, אזי היה לו לפסוק לסיים ותהי אחריתי כמוהם או כמותם, בלשון רבים ולא כמהו בלשון יחיד, ועיין. [ובפרט לפי דברי רבינו האר"י ז"ל בשער הפסוקים (פרשת בלק) ושער מאמר רשב"י (פרשת בלק) שנתגלגל באותו אדם הנקרא בשם "כמהם" שהיה בן ברזילי הגלעדי הנזכר בספר שמואל ב' (י"ט ל"ח וט"ל) וירמיה (מ"א י"ז), בודאי היה עדיף לכתוב כמהם שזה ממש כשמו של בן ברזילי, ועיין].

ואולי יש רשות ומקום לפרש עם קרא דספר משלי (ט"ו ח'): "זבח רשעים תועבת ה', ותפלת ישרים רצונו", ופירש רש"י ז"ל: "זבח רשעים תועבה, בלק ובלעם, ותפלת ישרים, זה משה", ולפי זה יש לפרש שזהו שאמר בלעם הרשע תמות נפשי מות ישרים [זה משה כנ"ל] ותהי אחריתי כמוהו [כמשה] ודוק.

ובפרט יובנו הדברים היטב לפי מאמרם שלא קם נביא בישראל כמשה אבל באומות קם והוא בלעם כדרשתם בספרי (ס"פ וזאת הברכה) דבלעם כמשה ועיין בספר הזהר הקדוש ח"ב (דכ"ב רע"ב), ובספר עבודת הקודש ח"ד (פרק כ"ו), ובפירוש מהר"ם רקאנטזי ז"ל (פרשת בלק), ושער הפסוקים ושער מאמרי רשב"י הנזכרים לעיל, ושער ההקדמות (דכ"ג ע"א), וכתוב בפירוש הרמ"ז על ספר הזהר (בראשית ס"פ וישלח): "לפי גודל ערכו כך יש כנגדו בקל'י, וכעין לבן נגד יעקב, ובלעם נגד משה", ובמצוין בספר שערי זהר במדבר רבה (דקנ"ו ע"ב) והדברים ארוכים.

ומצאתי לרז"ל במדרש תנא דבי אליהו רבה (פרק כ"א) אמרו: "וכשניבא בלעם כל אותן טובות ונחמות על ישראל, בכה בלבו ואמר תמות נפשי מות ישרים, ותהי אחריתי כמוהו, מלמד שהתאוה בלעם הרשע למיתתן של משה ואהרן ואמר אם אני מת במטתי כמשה ואהרן אני ואם

לאו אין אני כמשה ואהרן", הרי שכבר רז"ל כאן פירשו פסוק זה "תמות נפשי מות ישרים דהיינו משה ואהרן, וזה כדכתיבנא בס"ד. [והוסיפו גם אהרן].

והנה במסכת נדרים (י"א) תנן הנודר במוהי הרי אלו כינויין לשבועה, וכתב הר"ן ז"ל: "גדר במוהי הרי אלו כנויין לשבועה, במוהי כנוי למשה, דשבועת משה כדכתיב ויואל משה, והכי איתא בירושלמי", ועיין תוספת יום טוב וקרבן נתנאל שם, ועל פי זה פירש הגאון אדמו"ר מגור ז"ל בספר אמרי אמת (חלק הליקוטים דף ע"א) הפסוק הנ"ל דכמוהו רוצה לומר משה רבינו [כמוהו היינו מוהי, וכמו שפירש רבינו האר"י ז"ל כמוהו דהיינו כמוהם כנ"ל, ובפרט לפי הקריאה והביטוי של ה"חסידים" כמוהו נקרא ונשמע כמוהין], ורישא דקרא "תמות נפשי מות ישרים", היינו אברהם יצחק יעקב וסיים ואמר "ותהי אחריתי כמוהו" התכוון על משה רבינו ודוק היטב. ואמרתי לעיין קצת בדברי רבותינו המפרשים נ"ע, ולהביא מנועם אמרותיהם בפתגמא דנא, ואכתוב מה שראיתי כעת לפי שעה בס"ד.

מצאתי בפירוש הרד"ק ז"ל תהלים (ק"א א'): "בסוד ישרים ועדה, בעצת ישרים, והם ישראל, כמו שאמר תמות נפשי מות ישרים, כי הם ישרים במעשיהם על פי המשפטים שנתן להם האל יתברך", וכזאת ראיתי שכתב מהר"ם ריקאנטי ז"ל שם: "תמות נפשי מות ישרים, הם ישראל הנקראין ישרון, וישרים הם ישראל", וכן באור החיים הקדוש שם כתב: "תמות נפשו מות ביד ישרים, שיהרגוהו ישראל כמו שכן היה", ולפי דבריהם ז"ל ישרים היינו בני ישראל. [ולכאורה מדברי אור החיים הקדוש יוצא שיש מעליותא לנהרג על ידי ישראל ולא על ידי אומות העולם ודוק].

עוד מצאתי לרבינו מהרש"א ז"ל בבא בתרא (ע"ח ב') שכתב: "זכר כאן שלשה דינים ברשעים, והוא דין הגוף במיתתו רמה וחבוט הקבר, ודין שעושים בנשמת הרשעים בגיהנם, ועוד דין לעתיד שמביא הנשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד כדאמרינן בסנהדרין (צ"א ב') ועל זה אמר הכתוב תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו, פתח ברבים וסיים ביחיד, דרוצה לומר תמות נפשי כאחד מישראל שמתים הגוף והנשמה כשפירשו אחד מחבירו, וכל אחד מקבל עונש, זה בקבר, וזה בגיהנם, ואמר ותהי אחריתי שהוא בדין לעתיד שיהיו הנשמה והגוף כאחד כמוהו לקבל שכר בגוף ונשמה ביחד ולא לדין עונש ביחד", הרי שעמד בשאלה פתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד, ולפירוש מהרש"א ישרים היינו בני ישראל וכנ"ל ודוק.

ושם בספר שפתי כהן במדבר כה כתב: "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו, אמרו חז"ל כמותם היה לו לומר כמו שאמר ישרים, אלא שנתאוה שימות מיתת האבות, אבל לא תהיה אחריתו אלא כמו יעקב הנזכר לעיל שאמר מי מנה עפר יעקב וגו', לפי שאברהם יצא ממנו ישמעאל אף על פי שעשה תשובה, ולא כיצחק שיצא ממנו עשו, אלא כיעקב שהיתה מטתו שלימה. יעקב בגימטריא חיי עולם הבא. ויעקב לא מת, שלא נזכר בו מיתה כמו באברהם ויצחק, לזה אמר ותהי אחריתי כמוהו, ונתאוה להיות בשורה כמו אברהם ויצחק שהיו אב המון גוים, לא כמו יעקב שלא שקט ולא נח".

הרי שגם הוא ז"ל כבר הרגיש בדקדוק שכתבנו, והביא שכבר חז"ל עמדו בזה, ונעלם ממני ואיני

יודע היכן חז"ל עמדו בזה, והוא ז"ל מפרש דישירים היינו האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב וכדרשתם במסכת עבודה זרה שהבאתי לעיל.

ורבינו מהר"ם אלשיך ז"ל שם כתב: "תמות נפשי מות ישרים. הוא דור המדבר, כמו שאמרו ז"ל שעליהם נאמר דור ישרים יבורך (תהלים קי"ב ב'), וכן בתנחומא אומר שלא נתן הקב"ה את התורה עד בא דור ישרים הוא דור המדבר. כי מי יתן חלקי עמהם כי חלקם בחיים, כי דור דעה קדושים היו ומיתתם כפרתם עוד כתב מהר"ם אלשיך שם: "וגם שחלה זעימה בדור המדבר ושם מתו, מי יתן אמות כמיתתם. כי גם שכעת אינן באים לעולם הבא אחריתם טוב, כי על ידי משה יבואו לעולם הבא. וזהו ותהי אחריתי כמוהו", ולפירושו ישרים היינו בני ישראל. [ומה שהביא ממדרש תנחומא נראה שכוונתו למדרש תנחומא (פרשת לך לך סי"א): "רבי יוחנן בשם רבי יוסי הגלילי אומר מתקע"ד דור קיפל הקב"ה בשביל ליתן תורה לדור המדבר על שהיו ישרים שנאמר יצפון לישרים תושיה", ועיין מדרש תהלים שהובא בילקוט שמעוני תהלים (פרק קי"ב רמז תתע"א) ודוק].

ובספר כלי יקר במדבר שם כתב: "ואמר תמות נפשי מות ישרים לשון רבים ותהי אחריתי כמוהו לשון יחיד, כי המיתה דווקא בגוף הבא מאב ואם קראם ישרים. ותהי אחריתי כמוהו כי האחרית וההשארות הוא בנשמות הבאים ממקור השי"ת, והנשמה דומה לבורא בחמישה דברים כאומרם בברכות (י' א') לכך נאמר כמוהו. ורבינו יעקב בעל הטורים פירש שסופי תיבות של אברהם יצחק יעקב בגימטריא בלעם, וזהו אחריתי כמוהו", ולפירושו ישרים היינו גוף האדם הבא מישרים אביו ואמו ודוק.

וגם מדברי הרמ"ע ז"ל במאמר הנפש (ח"ו פ"ז) מתבאר יוצא שישרים היינו בני ישראל שכתב: "בלעם אמר תמות נפשי מות ישרים אמרו בספר הזהר [א"ה ח"א ע"ט רע"ב ורי"ח ע"ב] כי כל הנשמות רואות פני השכינה בשעת המיתה, כדי שזויה והדרה יקל מעליהם ההפרד מן הגוף מתשוקתם לידבק בם, והנה לא ירעיב ה' נפש צדיק, לפיכך לישרים נאווה תהלה זו שנשמותיהן זוכות באותה שעה אל הדביקות הנפלא ההוא בסוד מיתת נשיקה אחד המרובה ואחד הממעיט כטעם ההשקה לטהרת המים, לא כן הרשעים שהשכינה מתעלמת מהן, על כן אמר בלעם תמות נפשי מות ישרים שתזכה לדביקות כל דהו, אפילו שתתבטל הנפש אחר כך מבלי היות לה שום יחס להתקיים שם, כי אמנם נשמות הצדיקים בפני שכינה הן מין במינו כנורות בפני אבוקה, אבל בלעם שרשו פתוח לאינן זיקין קדמאין דאדעכו", עיין שם כל דבריו המופלאים. [ובענין שבעת הפטירה רואה הנשמה פני שכינה עיין במדרש במדבר רבה (פ"ד ס"ב) ומה שציין שם בארוכה בספר שער זהר (דקנ"ו ע"ב) עיין שם].

ולכחן הגדול מאחיו רבינו הגדול הגאון רבי מאיר שמחה זצ"ל בספרו המאיר משך חכמה במדבר שם (כ"ג י') ראיתי שכתב: "מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל. לא רחוק הוא לומר שכוון את הרביעי של ישראל, והוא יהודה רביעי לתולדה, ולכן אמר 'תמות נפשי מות ישרים', המה שבטי ישרון, 'ותהי אחריתי כמוהו' [יהודה] שבמיתתו היו עצמותיו מגולגלין בארון עד שנתפלל עליו משה, אבל באחריתו גדל מכולם, שמלכות נתקימה בזרעו עד עולם, והבן", ולדרכו ז"ל ישרים היינו בני יעקב שבטי יה ודוק.

ודבר פלא ראיתי שם במשך חכמה (כ"ב מ"א): "[בלעם] ראה שמשון שנהרג כמוהו, על זה אמר "תמות נפשי מות ישרים", פירוש של שמשון, וכבר מצאנו לחז"ל בסוטה (י' א') בלעם חגר ברגלו אחת, שמשון בשתי רגליו, וזה עפר יעקב. והבן היטב כל זה" עכ"ל"ק. ולדבריו כאן ישרים היינו שמשון.

ועם שאיני כדאי בעניותי אחשוב שעמקן מחשבותיו ז"ל, ורמז למה שאמר שמשון עצמו בספר שופטים (ט"ז ל') "תמות נפשי עם פלשתים", וקצרתי. [וראה נא כי תיבות "נפשי מות ישרים" ע"ה, בגימטריא "שמשון בן הצללפוניית", וכן תיבות "מות ישרים" ע"ה בגימטריא "הכוונה שמשון הגבור" ודוק.

ודע כי מטבע לשון שמשון "הגבור", הוא לשון חז"ל כנזכר במכילתא (פרשת בשלח) ועוד, ועיין תוספות פסחים (ל"ו א') רבינו אפרים הגבור, והוא מלשון המקרא בספר דברי הימים ב' (כ"ח ד') עיין שם.

מערכות

דבר הגורם לממון

עושה את יום הכפורים כשבת לתשלומין, מה שבת מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין, אף יום הכפורים מתחייב בנפשו ופטור מתשלומין וכו', רב אשי אמר דכולי עלמא אין פודין ודבר הגורם לממון לאו כממון דמי, והכא בפלוגתא דרבי יוסי הגלילי ורבנן קא מיפלגי מאן דאמר מעל כרבי יוסי ומאן דאמר לא מעל כרבנן.

ופירש רש"י ז"ל: "הכי גרסינן רב אשי אמר דכולי עלמא אין פודין ודבר הגורם לממון לאו כממון דמי, כלומר דכולי עלמא לנכרי לא מזבנינן ליה בפסח, ומשום דלאחר הפסח דחזי לישראל לא מחייבי ליה, דדבר הגורם לממון לאו כממון דמי, והכא טעמא דמעילה משום דסבר לה כר' יוסי הגלילי, דאמר אף תוך זמנו מותר בהנאה, הלכך חזי למפרקיה ולהסיקו תחת תבשילו, ומאן דאמר לא מעל כרבנן, דאמרי חמץ בפסח אסור בהנאה, ואי משום דמצי לשהויי לאחר זמן כרבי שמעון השתא מיהא לאו ממון הוא."

ומצאתי בשו"ת אבני נזר או"ח (סימן ש"ל): "דבר הגורם לממון יש פוסקים כממון דמי, והרמב"ן בקונטרס דינא דגרמי פסק לאו כממון דמי, וראייתו מסוגיא דפסחים הנ"ל האוכל חמץ של הקדש במועד דלרב אשי דהוא בתרא לכולי עלמא לאו כממון דמי עיין שם. ממילא לרבי יוחנן דאמר התם דמאן דאמר לא מעל כרבי נחוניא בן הקנה דחייבי כריתות פטורין מתשלומין. מוכח דסבירא ליה לכולי עלמא דגורם לממון כממון דמי, וכן פירש רש"י שם, ואם כן רבי יוחנן שחיבר

בבא מציעא (נ"ח ב'): "בני העיר ששלחו את שקליהן ונגנבו או שאבדו, אם משנתרמה התרומה נשבעין לגזברין, ואם לאו נשבעין לבני העיר, ובני העיר שוקלין אחרים תחתיהן, נמצאו או שהחזירום הגנבים אלו ואלו שקלים הם ואין עולין להם לשנה הבאה וכו', רבי יוחנן אמר הא מני רבי שמעון היא דאמר קדשים שחייב באחריותן יש להן אונאה ונשבעין עליהם," והיינו טעמא משום שדבר הגורם לממון כממון דמי ועיין רש"י שבועות (מ"ב א') וחיידושי הראב"ד בבא קמא (צ"ח ב') ע"ש.

והנה רבי שמעון סובר דדבר הגורם לממון כממון דמי, וחכמים חולקים עליו עיין בבא קמא (צ"ח ב') ועוד, וכתב הרשב"א ז"ל שבועות (ל"ב א'): "וקיימא לן דבר הגורם לממון לאו כממון כרבנן דרבינן, וננהו, ועוד דסתם מתניתין כוותיהו" ע"ש, וכן מצאתי לתלמידו הריטב"א ז"ל בבא בתרא (צ"ג ב') שכתב: "דבר הגורם לממון הוא, וקיימא לן דלית הילכתא כרבי שמעון דאמר דבר הגורם לממון כממון דמי, דרבנן פליגי עליה" עכ"ל, וכן הוא בשיטה מקובצת בבא קמא (ע"א א') בשם הרמ"ה אבולעפיה ז"ל ע"ש, ובספר קצות החושן (סימן שפ"ו אות ז') כתב דכן הסכמת רוב הפוסקים דלית הילכתא כרבי שמעון וקיימא לן דבר הגורם לממון לאו כממון דמי ע"ש.

פסחים (כ"ט א'): "תניא האוכל חמץ של הקדש במועד מעל, ויש אומרים לא מעל, מאן יש אומרים אמר רבי יוחנן רבי נחוניא בן הקנה היא, דתניא רבי נחוניא בן הקנה היה

לממון לאו כממון, יש לעיין שהרי רבי יוחנן סובר הלכה כסתם משנה שבת (מ"ו א') ובהגהות מסורת הש"ס ושא"נ, והוא סובר כרבי שמעון דדבר הגורם לממון כממון כנ"ל, אך יש ליישב וכעת אין כאן מקומו.

וראיתי בקובץ אור תורה שנת תש"נ (גליון רס"ט דף ש"ח) שחכם אחד הי"ו כה כתב: ונקדים בענין מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש דרבי יוחנן סובר קנין פירות כקנין הגוף דמי, וריש לקיש סובר לאו כקנין הגוף דמי, והנה בסנהדרין (ק"ב ב') פליגי רבי יוחנן וריש לקיש אם דבר הגורם לממון כממון דמי או לא ע"ש. ואפשר שיש לתלות מחלוקתם זו במחלוקתם בענין קנין פירות, דרבי יוחנן סבירא לאו כממון דמי והוא סובר קנין פירות כקנין הגוף דמי, ואף על גב דהדרא למוכר מכל מקום אין לו למוכר כי אם דבר הגורם לממון והוא סובר לאו כממון דמי, אם כן יש ללוקח את הממון הזה וזה קנין הגוף, אבל ריש לקיש סובר דקנין פירות לאו כקנין הגוף משום דעל כל פנים יש למוכר דבר הגורם לממון והוא סובר דכממון דמי ולזה סבירא ליה דלאו כקנין הגוף דמי עיין שם.

ובעניותי לא ראיתי בההיא דסנהדרין שנחלקו רבי יוחנן וריש לקיש במחלוקת זאת, עם שרבי יוחנן העמיד כרבי שמעון, עיין היטב במסקנה שם, ובפרט לפי מה שהבאנו דרבי יוחנן סובר כרבי שמעון דדבר הגורם לממון כממון דמי כנ"ל וקצתתי.

הירושלמי סבירא ליה כרבי שמעון בדבר הגורם לממון.

ורואה אני שכבר קדם וכתב כן הגאון המובהק מהר"ם א"ש ז"ל בשו"ת אמרי אש או"ח (סימן כ"ה): "שפיר קאמר בירושלמי דטעמא דרבי יוחנן דאסור אחר הפסח משום דלא הוי הפקר עד שיגיע ליד הזוכה, ואם באת להתירו אחר הפסח אם כן לא יועיל ההפקר, כיון דאחר הפסח ממילא חוזר לרשותו הוי דבר הגורם לממון, וסובר רבי יוחנן בזה נמי כרבי שמעון דדבר הגורם לממון כממון דמי, והרי בעל התרומות (בשער נ"א חט"ז סימן ח') פסק הכי דדבר הגורם לממון כממון דמי, ולכך אסור לאחר הפסח".

והשתא עם דברי קדשם האמורים שהאמורא רבי יוחנן עצמו סובר כרבי שמעון דדבר הגורם לממון כממון דמי כנ"ל, נתיישבה התמיהה דלעיל איך רבי יוחנן בההיא דבבא מציעא ופסחים מעמיד דברי התנאים כרבי שמעון ודלא כסברת חכמים, דלא קשיא אחר שרבי יוחנן עצמו סובר כן שדבר הגורם לממון כממון דמי ודוק.

ובעת מצאתי גם בדברי הרשב"ם ז"ל בבא בתרא (קל"ז א') שכתב: "רבי שמעון סבירא ליה כקנין הגוף דמי, והך דקתני יחזור ליורשי ראשון רבי שמעון היא ואנא סבירא ליה כרבי שמעון והיינו דפסיק רבי יוחנן" ע"ש.

ודע דמה שכתב הרשב"א שבועות הנ"ל דסתם משנה התם סוברת כחכמים דדבר הגורם

דבר הגורם לממון

ז"ל דאין הכי נמי, אבל רק כאן גבי עד אחד המחייב שבועה, סובר רבי אלעזר ברבי שמעון דדבר הגורם לממון כממון דמי, אבל בעלמא יתכן שהוא סובר דלאו כממון ומהטעם שכתב הריטב"א, ולכן לא יכול היה התלמוד במסכת בבא קמא לומר והני תנאי כהני תנאי.

ועם שאיני כדאי אם היתה לנו רשות, הייתי בעניותי מציע בס"ד אופן נוסף ליישב שאלה זו, והיא על פי המבואר במקומות הרבה בתלמוד שבן סובר כאביו רבו, והתלמוד רגיל בכלל זה דבן סובר כאביו עיין בזה שבת (ק"ח ב'), ועירובין (י"ד א'), ומועד קטן (כ"ד סע"א), וסוטה (כ"ג א'), ובבא מציעא (ס"ח ב'), ועוד, והגאון מהרש"ם ז"ל בספרו דרכי שלום (מערכת מ' כלל רצ"ב) כה כתב בענין זה שהבן סובר כאביו: "עיין תוספות מנחות (ע"ט ב') דרבי אלעזר ברבי שמעון כרבי שמעון אביו סבירא ליה, ועיין ביצה (מ' א') וברש"י שם, ועיין רש"י עירובין (מ"ב א' ושם צ"ב א'), ועיין פני יהושע גיטין (ע"ז א') ובבא מציעא (דף מ"ו) גם כן בכלל זה, ועיין תוספות כתובות (ל' א' ד"ה א"ב), ושם (נ"ג ב') בענין בית הלל אם חולקים על הלל הזקן, ועיין תוספות יבמות (ק"ז א' ד"ה בית), ותוספות בבא קמא (ה' א' ד"ה האי) דמוכח דמסתמא הבן כאביו סובר עיין שם גבי חזקיה ורבי חייה אביו, עד כאן דברי הגאון מהרש"ם ז"ל, והובא גם בספר עין הרועים (ערך תלמיד דרכ"ט ע"ב אות ו') ע"ש.

ובמיוחד ובמסוים התלמוד אומר זאת גבי רבי אלעזר ברבי שמעון שהוא סובר כאביו רבי שמעון בר יוחאי כאומרם כן להדיא בשבת (מ"ד א'), ופסחים י"ג ב'), וסוכה (ל"ג ב'), וביצה (ל"ג א'), ובבא בתרא (ע"ט ב'), וסנהדרין

בבא קמא (צ"ח ב'): "אמר רב דימי בר חנינא הא דרבה, מחלוקת רבי שמעון ורבנן היא, לרבי שמעון דאמר דבר הגורם לממון כממון דמי מחייב, לרבנן דאמרי דבר הגורם לממון לאו כממון דמי לא מחייב".

שבועות (ל"ב סע"א): "תניא משביע עד אחד פטור, ורבי אלעזר ברבי שמעון מחייב, דכולי עלמא עד אחד כי אתי לשבועה קא אתי, והכא בהא קמיפלגי מר [רבי אלעזר ברבי שמעון] סבר דבר הגורם לממון כממון דמי, ומר [תנא קמא] סבר לאו כממון דמי".

וראיתי לרבינו הריטב"א ז"ל בחידושו לשבועות שם שכתב: "מר סבר דבר הגורם וכו'. פירוש דבהא מיהת דשבועת העדות גורם לממון כממון דמי או לאו כממון דמי, ואף על גב דבעלמא אפשר דאמר כל חד מינייהו איפכא, ולהכי לא מייתנין לה מתניתא דאפליגו בדבר הגורם לממון בבבא קמא ודנימא דהני תנאי כי הני תנאי".

וביאור הדברים אחר דכאן התלמוד מסיק שמחלוקת תנא קמא ורבי אלעזר ברבי שמעון, היא אם אומרים דבר הגורם לממון כממון, דתנא קמא סובר דלאו כממון דמי, ואילו רבי אלעזר ברבי שמעון סובר דכממון דמי, וגם במסכת בבא קמא (שם) נחלקו רבי שמעון וחכמים בדבר זה, שרבי שמעון סובר דבר הגורם לממון כממון, ואילו חכמים חולקים על זה, ותקשי שהרי מדוע התלמוד שם לא אמר והני תנאי כהני תנאי, כדאמר במקומות הרבה כההיא דברכות (ט' א'), ועירובין (י"ג א', וכו"ז ב') וכתובות (ו' ב' וצ"ב), ובבא בתרא (קמ"ה א') ועוד, ותירץ הריטב"א

והשתא דאתינן להכי, יש לומר דלא הוצרך
 התלמוד לומר להדיא דהני תנאי
 דהיינו רבי אלעזר ברבי שמעון שסובר דבר
 הגורם לממון סובר בזה כרבי שמעון אביו, דזה
 היה פשוט וברור לתלמוד, שרבי אלעזר ברבי
 שמעון סובר כאביו וכמשנ"ת כך נ"ל בס"ד,
 ועיין.

(ע"ד א'), ומנחות (ע"ב ב'), ושם (ע"ט רע"ב)
 ובתוספות שם, ובכורות (ס' ב'), ותמורה (כ"ד
 א'), ובארוכה בחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"ג
 (סימן י"ח דף ס"ה), ובחיבורי ברכת יעקב (סימן ז'
 דף ק"ט), ובחיבורי מנוחת שלום חלק י"א (סימן
 כ"ז אות א') ושם נסמן בס"ד, ובחיבורי הנכחי
 לעיל מערכת ב' ערך בן סובר כאביו .

חידושי סוגיות

(יבמות ק"ב א')

בענין אבא בר מרתא

[מנחת שלום חי"א ס' נד]

כ"ג חשון תשנ"ג.

יבמות (ק"כ א') שנינו שם במשנה: "אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם" וכו' עיין שם.

פירש רש"י ז"ל: "אין מעידין, על האיש שמת, אלא אם כן ראוהו מת בפרצוף פניו עם חוטמו שיכולין להכירו שזה הוא, אבל לא ראוהו בפרצוף, או שניטל חוטמו, אין מעידין עליו להשיא את אשתו שמא אין הוא".

ובתלמוד שם: "תנו רבנן פדחת ולא פרצוף הפנים, פרצוף פנים ולא פדחת, אין מעידין עד שיהיו שניהם עם החוטם. אמר אביי ואיתימא רב כהנא מאי קרא הכרת פניהם ענתה בס. אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי הו' מסקי ביה דבי ריש גלותא זוזי אייתי קירא דבק בבלייתא דבק באפותיה חלף קמייהו ולא בשקרוה".

ופירש רש"י ז"ל: "פדחת מצח: הכרת פניהם ענתה בס העידה בס, אלמא אין עדות בשאר הגוף אלא בהיכר פנים: קירא שעוה, דבק בבלייתא, הדביקה במעט מטלית בלויה, באפותיה במצחו".

והנה רש"י ז"ל הולך לשיטתו שבכל מקום מפרש **אפותיה דהיינו מצח**, עיין בפירוש רש"י ז"ל ברכות (מ"ד א'), ושבת (פ' ב'), ועוד שם (ק"י ב'), ותענית (כ"ה א'), ועבודה זרה (כ"ו א') עיין שם.

אבל כבר הבאתי בחיבורי ברית יעקב (סימן ג' אות ו') דברי רז"ל בתרגום לספר איוב (מ"א י"א) שתירגמו: "**מנחיריו** יצא עשן - **מאפותיה** נפיק קיטרא", ומבואר דאפותיה מתפרש גם כנחירי החוטם ע"ש. [ועיין בספר הזהר הקדוש ח"ב (דל"ה רע"א) "מ"א נפקי מגו אפותיה" ויש לעיין דהיינו נחירים ע"ש].

ורואה אני שמדברי התלמוד כאן ביבמות ביאורינו מוכח ומוכרח, דאם הכוונה אפותיה מצח [כדפירש"י], זו לא שמענו מעולם שכשאדם רוצה שלא יכירוהו מדביק על **מצחו** מטלית, אלא תמיד עושים כן שמדביק על **חוטמו** ואינו ניכר לזולת.

ובפרט הדברים מוכרחים מגוף הסוגיא העוסקת בכך שעיקר ההכרה שמכירים את האדם הוא על ידי **חוטמו**, והוכיחו לה מההיא דאבא בר מרתא שעשה כן תחבולה שלא יכירוהו בי ריש גלותא והדביק על **חוטמו** מטלית, ולפירוש רש"י ז"ל יש להבין מאי ואמאי מייתי תלמודא עובדא דאבא בר מניומי, ודוק היטב.

ובס"ד מצאתי בירושלמי יבמות שם (פט"ז ה"ג דפ"ב ע"ב): "הכרת פניהם ענתה בס זה **החוטם**, אמר רבי חיאי בר אבא מאן דבעי דלא מתחכם יהיב איספלני על נחירי ולא מיתחכם, כהדא ביומי דארסקנס מלכא הויין ציפוראי

שבת (קכ"א ב'): "אבא מר מרתא דהוה אבא בר מניומי, הוה מסקי ביה דבי ריש גלותא זוזי, אייתוה קא מצערי ליה, הוה שדי רוקא אמר להו ריש גלותא אייתו מנא סחיפו עלויה, אמר להו [אבא מר מרתא] לא צריכתו הכי אמר רב יהודה רוק דורסו לפי תומו, אמר להו [ריש גלותא] צורבא מרבנן הוא שבקוהו".

ופירש רש"י ז"ל: "הוה שדי רוקא, היה רוק מוטל לפניו ושבת היתה: רוק דורסו שאין מתכוין למרח ולאשווי גומות דאף על גב דממילא ממרח הוא כי לא מכין שרי משום מאיסותא".

ועם האמור כאן שאבא מר מרתא היה חייב לבי ריש גלותא וציערוהו, יובן היטב אומנם כאן ביבמות שהיה אבא מר מרתא נזקק לעשות תחבולה זו, ובודאי דברי התלמוד דשבת ויבמות משלימים ומתמימים זה את זה, וקצרתי והחכם יבין מדעתו עוד ודוק היטב.

ודע דראיתי בפירוש "הבונה" שעל ספר עין יעקב שבת (שם סימן צ"ב) שכה כתב: "באמת הוקשה לי טובא שמהספור נראה שהביאו את אבא מר מרתא לפני הריש גלותא והיו מצערין אותו עד שיפרע מאי דהוה מסקי ביה וזה היה ביום השבת כדפירש רש"י ז"ל, ואיך תיסק אדעתך שהיו מביאין אותו בחזקת היד לפני ריש גלותא ומבקשין שיפרע להם החוב בשבת, אם לא שנאמר דאיתתו וקא מצערי ליה היה פעמים אחרות עד שפעם אחת נזדמן להיות שם בשבת והיה המעשה זה וכשהבין הריש גלותא דאבא תלמיד חכם אמר להם שמכאן ואילך לא יתבעו ממנו כלום, וכל זה אינו מתיישב על הלב, ויותר נוח לי לומר דהנהו דבי ריש גלותא היו פרוצים מאד כמו במסכת ברכות פרק ד' טרוקו גלי דלא ליתו דבי ריש גלותא וליצטערו לרבנן, וכן במסכת

מתבעין, והוה יהבין איספלני על נחיריהון ואינן לא מתחכמין".

ופירש בקרבן העדה: "מאן דבעי מי שרוצה להסתיר עצמו שלא יכירוהו יתן רטיה על חוטמו ואינו ניכר, כמו שבימיו של ארסקינס המלך היו אנשי ציפורי נתבעין לפני המלך, והיו נותנין רטיה על חוטמיהון ולא היו ניכרין".

ויבאו דברי תלמוד ירושלמי ויאירו ויתמימו דברי תלמוד בבלי, דמינה נמי לעובדא דאבא בר מרתא שעל אפותיה דהיינו חוטמו הדביק הרטיה, וכבר הבאתי בחיבוריי במקומות הרבה דברי חד מרבנן קמאי ז"ל בספר מגדל עוז על הרמב"ם הלכות ספר תורה (פ"י ה"ד) **"דרך הירושלמי לפרש סתומות הבבלי"**, כמו שהבבלי מפרש רוב סתומות הירושלמי, עיין דוגמאות בזה בחיבורי תרנן לשוני (סימן י"ב) ובחיבורי שלום יעקב (סימן י"ד) ובחיבורי מנוחת שלום ח"א (סימן י"ז), ועיין גם בחיבורי כנסת יעקב (קונטרס ה' דף ק"ו) ובס"ד נ"ל נכון.

שוב ראיתי שכבר רבותינו בעלי התוספות ז"ל יבמות שם עסקו בזה, ובדברי רש"י ז"ל, וכבר הם ז"ל הביאו דברי הירושלמי ע"ש.

ובני יקירי חו"ב רבי דוד אהרן נר"ו הראני בפירוש רש"י שעל ספר עין יעקב תענית (כ"ה א') שפירש שם: "אפותיה מצחו, אי נמי **חוטמו**", ואיצטמיד חצבא דילן, ותו לא מידי בס"ד.

ועיין בחיבורי ברית יעקב (שם) שעם האמור ד"אפותא" מתפרש גם "חוטם" ולא רק מצח, ביארנו והארנו באור יקרות דברות התלמוד במסכת עבודה זרה (כ"ו א') עיין שם דבר נכון לענ"ד בעזה"י.

ורש"י), ולוקחים בזרוע (כבבא בתרא ל"ו א' ורשב"ם), ודנים כדיני הגויים ולא כדין ישראל (כבא קמא נ"ח ב'), והיו פריצי (כבבא מציעא צ"א א', ופסחים מ' ב' ורש"י), ולכן היו צריכים להורות להם לאיסורא ולהחמיר עליהם (כבא מציעא שם), ועיין עבודה זרה (ל"ח ב'), והיו בעלי עבירות שאינם שומעים ומקבלים תוכחה (כשבת נ"ה א') ועוד הרבה, והיו מפורסמים בזה, ולכן לא היו מחכמי ישראל שכבדום (כגיטין ל"א ב'), אבל גם מצינו שהריש גלותא עצמו היה מכבד תלמידי חכמים וכעובדא דאבא בר מרתא כאן, ורב אושעיא בתענית (כ"ד א' לגירסת רש"י), ובבא בתרא (כ"ב א'), ועיין גיטין שם, ומצינו שהיה הריש גלותא דורש בפירקא כיומא (ע"ה ב') ועוד.

ורואה אני פלא והפלא בדבריו של "הבונה" במה שכתב: "דהנהו דבי ריש גלותא היו פרוצים מאד כמו במסכת ברכות פרק ד' טרוקו גלי דלא ליתו דבי ריש גלותא וליצטערו לרבנן", והגאון מארי דכולא תלמודא רבי ישעיה ברלין ז"ל בהגהותיו "אוצר בלום" על עין יעקב שם כתב שהכוונה לברכות (כ"ח א') עיין שם.

אבל המעיין בברכות שם לא ימצא את אשר כתב "הבונה", כי זאת כתוב שם: "אמר להו רבי עקיבא לרבנן טרוקו גלי דלא ליתו עבדי דר"ג וליצטערו לרבנן", "והבונה" הבין שראשי התיבות ר"ג היינו **ריש גלותא**, אבל במחכ"ה לא היא, אלא ראשי תיבות ר"ג היינו **רבן גמליאל**, וכמתבאר להדיא בסוגיא, והוא מוכרח דריש גלותא בארץ ישראל ובזמן רבי עקיבא מנין, והוא פלא, ולא ידעתי מדוע הגאון רבי ישעיה ברלין זצ"ל לא עמד בזה וצ"ע.

וביוצא בזה ממש יש לתמוה טובא על מה שכתב בשו"ת זכר יהוסף (ס"ס פ"ח

גיטין [ס"ו ב'] רב עמרם חסידא הוה מצערי ליה בי ריש גלותא, ובכמה דוכתין איתא דלא הוה מעלי ואפילו בשבת הביאוהו לפני ריש גלותא" עכ"ל.

והנה יש לעיין במה שכתב "הבונה" שדבי ריש גלותא היו מצערים את אבא בר מניומי **שיפרע** להם את חובו בשבת, דהא לא נזכר כלל בתלמוד שציערוהו **שיפרע בשבת**, ואפשר שציערוהו שיפרע להם **אחר** השבת, אי נמי אף לפי דרכו שבקשו שיפרע בשבת, יש לומר דבקשו שיפרע להם בדרך היתר, כגון בנתינת משכון דשרי עיין שלחן ערוך (סימן ש"ז סי"א) ועיין למו"ז הגאון ז"ל בספר כף החיים שם פרטי הדינים בזה, ועיין שו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא (או"ח סימן כ"ו) ע"ש. [מצאתי בשו"ת לב חיים ח"ב (סימן קצ"ט) ובספר פתח הדביר (סימן של"ט אות ז') שהאריכו בסוגיא זו של רבי אבא בר מרתא עיין שם].

ומה שתייר "הבונה" דאנשי ריש גלותא לאו אינשי מעליותא הוה ואפילו בשבת הביאוהו לפני ריש הגולה, הנה נכון אמת הדבר דאנשי דבי גלותא לא היו אנשים מהוגנים והיו חשודים על עבירות חמורות, על שפיכות דמים (כגיטין ס"ז ב'), ואף המיתו בידים אמורא (עבודה זרה ל"ח ב'), ולא היו זהירים בחילול שבת (כשבת מ"ח רע"א), והיו מצערים וחובשים תלמידי חכמים עיין עירובין (י"א ב'), ותענית (כ"ד א' לגירסת רש"י), וגיטין (ס"ז ב'), ובבא קמא (נ"ט ב'), ובירושלמי בבא בתרא (ספ"ה ה"ה ד"ח ע"א) מבואר שאפילו האמורא הגדול **רב שהיה רבן של כל ישראל** (רש"י ביצה ט' א') לא ניצול מידי ריש גלותא ואף אותו **את רב** חבשו בית הסוהר, ואנשי ריש גלותא היו רבים עם תלמידי חכמים (כסנהדרין ה' א'), והיו חשודים על אבר מן החי (כגיטין ס"ז ב'), ועל הגזל (כסוכה ל"א א'

וראיתי בספר יוחסין השלם (מאמר שני דק"א סע"א דפוס לונדון) שכה כתב: "אבא בר מניומי דהוא אבא בר מרתא בזמן רבה בסוף יבמות ומועד קטן" עכ"ל. ומדבריו אנחנו למדים שהוא ז"ל גרס כאן במועד קטן רבה ולא רבא, וכדכתיבנא בס"ד ודוק.

ועבשיו מצאתי לחד מן קמאי הוא רבינו שלמה בן היתום ז"ל בפירושו למועד קטן (שם) שלהדיא גרס **רבה** ע"ש, וזה כאשר הגהתי תל"ת, ועיין שם היטב בגירסת רבינו חננאל ובספר מחזור ויטרי (דף רל"ט) ודוק.

עוד דע כי ראיתי בתוספות רי"ד גיטין שם שגרס רבא ולא רבה, ולכאורה לפי זה בשני המקומות הן במועד קטן והן בגיטין **רבא** הוא המדבר, וזה מתאים לסגנונו של רבא להזכיר מטבע לשון "צורבא מרבנן", כההיא דשבת (ק"ט א'), ועירובין (ס"ג א'), ויומא (כ"ו א'), וסוכה (מ"ט ב'), ותענית (ד' א'), ונדרים (ס"ב א'), עיין שם. [מיהו בברכות (ל"ג ב') מצינו שגם רבה משתמש בלשון צורבא מרבנן ע"ש].

אבל עם כל זה ברור אצלי דטעות סופר נפלה בדברי תוספות רי"ד ז"ל דגיטין, ויש לתקן דבריו ובמקום רבא יש לגרוס רבה, כי מפורש בסוגיא בגיטין שם דאביי קראו **מר**, ואין אביי קורא מר לרבא חבירו אלא לרבה רבו, וכדכתבו התוספות בערכין (ה' א') הובאו דבריהם במסורת הש"ס ברכות (ס"א ב') ע"ש ואכמ"ל. [ושם במסורת הש"ס נפלה טעות הדפוס ובמקום "עירובין", צריך לומר "עירוכין" כמנהגם אז, והיינו ערכין ודוק].

עוד דע דהא דתלמודא אמר דאבא מר מרתא דהוא אבא בר מניומי, יש להבין למאי נפקא מינה מהא, וכיוצא בזה תמצא בשבת (ק"א א' ושם ק"ג א') "רב אחא אריכא דהוא רב אחא בר פפא", עיין שם.

די"א סע"ג): "ואין לדמות ההולכים בחצר המלך ושריו להני דבי ריש גלותא וכו' ובברכות (כ"ח א') דלא ליתו עבדי דר"ג, ולצערו ורק דשם מיירי לגביה הנשיאים שהיו בארץ ישראל, ובבא מציעא (צ"א ב') דבי ר"נ ריש גלותא ושבת (נ"ה א') לוכחינו מר לבי ריש גלותא, וגיטין (ס"ח ב') הוה מצערי ליה בי ריש גלותא" והאריך הרבה ע"ש.

ותמוה לכאורה שהרי מה שאמרו בברכות שם "ר"ג" אין הכוונה ל"ריש גלותא" אלא ל"רבן גמליאל" וכדכתיבנא, וצע"ג.

מועד קטן (כ"ו סע"ב): "רבא איתרע ביה מילתא, על לגביה אבא מר מרתא דהוא אבא מר מניומי, רבא זקיף, אבא בר מרתא כפי, אמר לית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן".

ונראה לי ברור שבמקום **רבא** צריך לומר **רבה**, ועיין בחיבורי זכות יצחק ח"א (סימן פ'), ומה שהביאני להגיה זאת לאו משום דגבי **רבה** מצינו דאיתרע ביה מילתא טובא כאומרם במועד קטן שם (כ"ח א') בי רבה שיתין תיכלי, שהרי גם גבי **רבא** מצינו כזאת דאיתרע ביה מילתא ברכות (נ"ו א') עיין שם. [ויש לעיין בספר דקדוקי סופרים למועד קטן שם וכעת אינו תחת ידי].

אלא זה טעמי בס"ד, עיין בגיטין (ל"ו ב') דאבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי היה חייב לאמורא **רבה** מעות ופרע לו בשביעית וכו' (עיין שם כל פרטי המעשה), ומסיים התלמוד: "אמר [רבה] לא הוה ביה דעתא בהאי צורבא מרבנן מעיקרא", הרי שכך הוא לשון רבה ביחס לאבא מר מרתא, ומינה נמי גבי ההיא דמועד קטן ודוק.

(א) ע"ש. [ודוק שם בשני המקומות דהאומר
הוא האמורא רב נחמן בר יצחק].

ונראה לומר כעין מה שלימדנו התלמוד כהאי
גוונא "נפקא מינה למירמא ידיה
אדידיה" עיין בפסחים (ק"ז א') וקידושין (מ"ד